

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ
(1990-2018)

Hazırlayan
Özge Fatma YURT

İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Serap BARIŞ

TOKAT-2019

AB ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 08/08/2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Kıvanç HALİL ARIĞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serap BAKIŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Can Kıvanç ARSLAN

Üye :

Üye :

İmzası

K. Helit Bay

Bakiş

Arslan

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 01/08/2019 tarih ve 45-49 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Serap BARIŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Avrupa Birliği Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracat Performansına Etkisi:1990-2018” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

02/09/2019

Özge Fatma YURT

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracat Performansına Etkisi: (1990-2018) başlıklı tez çalışmamın her aşamasında gerek tecrübeleriyle gerek olumlu ve yapıcı eleştirileriyle gerekse tavsiyeleriyle önemli katkıda bulunan, desteğini her zaman hissettiğim saygı değer hocam, tez danışmanım olan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serap BARIŞ'a,

Yaşamım boyunca her daim maddi manevi destekleriyle ve sevgileriyle beni hiçbir devrede yalnız bırakmayan canım aileme şükranlarımı sunar, teşekkür ederim.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ: (1990-2018)

ÖZET

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) II. Dünya savaşından sonra özellikle gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) tarafından ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlamak amacıyla bir can simidi olarak görülmüştür. Bir ülkeye yapılan DYY o ülkeye aktarılan yeni teknoloji, know-how, pazarlama yöntemleri, bilgi ve beceriler gibi avantajları sayesinde ev sahibi ülkenin üretiminin genişlemesinde ve dolayısıyla ihracatının artmasında etkili olabilir. Bu durum DYY'nin ihracatı etkileyebilecek güce sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde Doğrudan yabancı yatırımların ihracat performansına olan etkisi incelenmesidir. Bu amaçla düzenli veri setine ulaşılan 12 AB ülkesi örneklem olarak seçilmiştir. Seçili bu ülkelere ait veriler 1990-2018 dönemine ait olup, değişkenler arasındaki ilişki panel veri analiz yönteminden yararlanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre DYY'ler sözü edilen ülkelerde ihracatı pozitif olarak etkilemektedir. Bu bulgulara göre AB ülkelerinin DYY çekecek politikalara odaklanmaları önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, İhracat, Avrupa Birliği

THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON EXPORT PERFORMANCE IN EUROPEAN UNION COUNTRIES: (1990-2018)

ABSTRACT

Foreign direct investments (FDI) have been seen as a life preserver after World War II by developing countries in order to ensure their economic growth and development. Foreign direct investments in a country can be effective in expanding the production of the host country and consequently in the increase of exports thanks to the advantages such as new technology, know-how, marketing methods, knowledge and skills transferred to that country. This is important in terms of showing that foreign direct investments have the power to affect exports.

In this context, the aim of this study is to investigate the effect of FDI on export performance in European Union (EU) countries. For this purpose, 12 EU countries with regular data set were selected as samples. The data of these selected countries are from the period of 1990-2018 and the relationship between the variables was analyzed by using panel data analysis method. According to the results of the analysis, FDI positively affects exports in the mentioned countries. According to these findings, it is important that EU countries focus on the policies that will attract FDI.

Keywords: Foreign Direct Investment, Export, European Union

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası	i
Önsöz	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar.....	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	3
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımları ve Kapsamı.....	3
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımı Arasındaki Farklar	5
1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....	6
1.3.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.3.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	9
1.3.3. Yapılan Yatırımın Üretim Aşamasındaki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	10
1.3.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	11
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri	13
1.4.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayalı Teoriler	13
1.4.1.1. Farklı Getiri Oranları Teorisi	13
1.4.1.2. Portföy Çeşitliliği Teorisi	14
1.4.1.3. Piyasa Büyüklüğü Teorisi	15
1.4.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayalı Teoriler	15

Sayfa

1.4.2.1. Endüstriyel Organizasyon Teorisi	16
1.4.2.2. İçselleştirme Teorisi.....	17
1.4.2.3. Eklektik Teorisi (OLI Paradigması ya da Derleme Teorisi).....	19
1.4.2.4. Oligopolistik Tepki Teorisi	22
1.4.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi	22
1.4.2.6. Coğrafi Konum (Location) Teorisi	24
1.4.2.7. Caves Ekonomileri	25
1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	25
1.5.1. Ev Sahibi Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	25
1.5.1.1. Politik Faktörler	27
1.5.1.2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler.....	28
1.5.1.3. Ekonomik Faktörler	29
BÖLÜM 2: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ETKİLERİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM-İHRACAT İLİŞKİSİ VE DÜNYADA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	32
2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri	32
2.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Genel Etkileri.....	32
2.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ükelere Olumlu Etkileri.....	33
2.1.2.1. Sermaye Yetersizliğinin Giderilmesi ve Ekonominin Üretim Kapasitesinin Artması.....	33
2.1.2.2. Yeni Teknoloji ve İş Bilgisi (Know-how) Transferi	33
2.1.2.3. İstihdam Artışı.....	33
2.1.2.4. Ödemeler Bilançosu, Döviz Girişi ve Dış Ticaret Üzerine Etkisi.....	33
2.1.2.5. İhracatı Arttırma.....	34
2.1.2.6. Rekabet Edebilirliği ve Verimliliği Arttırma.....	34

Sayfa

2.1.2.7. Vergi Gelirleri Etkisi	35
2.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Ev Sahibi Ülkelere Olumsuz Etkileri	35
2.1.3.1. Ekonomi ve Kültür Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması	35
2.1.3.2. Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Üstünlüğü Yaratma ve Yerel Ekonomide Tekel Kurma	36
2.1.3.3. İşsizlik Artışı	36
2.1.3.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Olumsuz Etkisi	36
2.1.3.5. Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması	37
2.1.3.6. İkili Yapıya Neden Olma	37
2.1.3.7. Teknolojik Bağımlılık	37
2.1.3.8. Çevresel Etkiler	37
2.1.3.9. Döviz Giderlerini Arttırıcı Etki	37
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım ve İhracat Arasındaki İlişki	38
2.2.1. Teorik Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat Arasındaki İlişki	38
2.3. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi	39
2.4. Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi	43
2.5. Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret	44
BÖLÜM 3: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İHRACAT ÜZERİNE ETKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN BİR ANALİZ.....	46
3.1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve İhracat İlişkisine Dair Ampirik Literatür	46
3.2 Veri Seti	50
3.2.1. Değişkenler	51
3.2.1.1. Bağımlı Değişken	51
3.2.1.2. Bağımsız Değişken	51
3.2.1.3. Kontrol Değişkeni	51

	<u>Sayfa</u>
3.3. Model.....	52
3.4. Yöntem.....	52
3.4.1. Panel Veri Analizi.....	52
3.4.2. Sabit Etkiler Modeli.....	53
3.5. Analiz Bulguları.....	53
3.5.1. Ön Testler	53
3.5.1.1. ANOVA <i>F Testi</i>	54
3.5.1.2. <i>Breushch-Pagan Lagrange Çarpanı (Breushch-Pagan LMTesti)</i>	54
3.5.1.3. <i>Hausman Testi</i>	55
3.6. Ekonometrik Varsayımların Sınanması.....	55
3.7. Durağanlık (Birim Kök) Testleri	56
3.8. Modelin Tahmini	57
SONUÇ	58
KAYNAKLAR	60
ÖZGEÇMİŞ	69

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ev Sahibi Ülkede Aranılan Özellikler	12
Tablo 1.2: OLI Avantajları ve Ülkelerin Sahip Olduğu Özellikler	21
Tablo 1. 3: Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Belirleyicileri	26
Tablo 2.1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Genel Etkileri	32
Tablo 2.2: Dünyada ve Bazı Ekonomilerde Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler (Cari ABD Doları-Milyar Dolar): 1980-2018	41
Tablo 2.3: Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi Sıralaması: 2017-2018	42
Tablo 2.4: Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar): 2013-2018	44
Tablo 2.5 Avrupa Birliğinin Dış Ticareti 2006-2015 Dönemi (Milyar Dolar)	44
Tablo 2.6: 1990-2018 Dönemi Avrupa Birliği'nde Mal ve Hizmet İhracatının ve İthalatının GSYH İçerisindeki Payı (%)	45
Tablo 3.1: Ulusal Literatürde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İhracat Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalardan Örnekler.....	46
Tablo 3.2: Uluslararası Literatürde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İhracat Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalardan Örnekler.....	49
Tablo 3.3: Modelde Kullanılan Değişkenler.....	51
Tablo 3.4: Ön Testler	55
Tablo 3.5: Ekonometrik Varsayımların Sınanması.....	56
Tablo 3.6: Pesaran 2003 CADF Testi	57
Tablo 3.7: Prais-Winsten Tahminleri.....	57

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
FDI	Foreign Direct Investment
GDP	Gross Domestic Product
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
ISPAT	T.C. Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
UNCTAD	United Nations Conference On Trade And Development.
WB	The World Bank.
YASED	Uluslararası Yatırımcılar Derneği

GİRİŞ

Ülkelerin yabancı yatırımlar içerisinde en çok ilgisini çeken yatırım olan doğrudan yabancı yatırım, bir şirketin yatırımını uluslararası alana genişletmek için ana merkezin dışındaki ülkelere üretim tesisi kurması, var olan bir şirkete ortak olması ya da sözü edilen şirketi satın alması biçiminde gerçekleşmektedir.

DYY'lerin geneli yatırım etkinliklerini birden fazla ülkede devam ettiren, üretimle alakalı kararların bir merkezde toplandığı, farklı yollarla bağlı şirketlerin kararlarına yön verebilen çok uluslu şirketler (ÇUŞ) vasıtasıyla yapılmaktadır. ÇUŞ'lar küresel bağlantıları sayesinde DYY yapılan ev sahibi ülkelerin yabancı piyasalara ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

DYY'lerin ülkeler açısından önemli bir yere sahip olması ekonomistlerin bu konuya olan ilgisini çekmiş ve böylece DYY'ler ile ilgili çok sayıda teorinin ortaya atılması söz konusu olmuştur.

Dünya ekonomisinde DYY'ler 20.yy itibariyle ilgi çekmeye başlamış ve II. Dünya savaşı sonrasında DYY'ler hız kazanarak genişleme alanı bulmuştur. 1973 yılında AB ülkelerinin üye sayısının artmasıyla DYY'ler ÇUŞ'lar tarafından bu birliğe üye olan ülkelere doğru aktarılmaya başlanmıştır.

Dünya'daki DYY'lerin çoğu gelişmiş ülkelere aktarılmakla beraber, 1990'lı yıllarda gerçekleşen borç krizinden sonra GOÜ'lerde de DYY girişlerinde artış görülmüştür. Türkiye'de ise DYY'lerin asıl gelişimi 1980 yılından sonra dışa açık sanayileşme politikalarının uygulanmasıyla birlikte başlamıştır.

DYY'lerin asıl gayesi ulusal ekonomiyi canlandırmak, büyümeyi sürekli hale getirebilmektir. Bu gayeye ulaşabilmek için önem verilmesi gereken konulardan biride ihracattır. DYY'ler ev sahibi ülkenin ihracatına yeni ürün, üretim tekniği veya yeni bir organizasyon biçimi sağlamaktadır. Ayrıca DYY, ev sahibi ülkeye yeni dağıtım kanalları oluşturarak ve uygun pazarlama tekniklerini öğreterek ihracatı özendirilmektedir.

İhracatın ekonomik büyüme açısından etkili olması, DYY'lerin ev sahibi ülkenin ihracat performansına olan etkisinin ampirik olarak analiz edilmesinde rol

oyunmaktadır. Bu konu teorik ve ampirik literatürde önemli tartışma konusu olmuş ve bu ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı bulgulara ulaşılmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı önemli derecede DYY çekme potansiyeline sahip AB ülkelerinde DYY'lerin ihracat performansına olan etkisinin incelenmesidir.

Belirtilen amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde DYY'nin tanımından ve kapsamından, DYY ile portföy yatırımı arasındaki farktan, DYY türleri, teorileri, belirleyicilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde DYY ile ihracat ilişkisi teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca dünyada genelinde ve AB'de DYY'lerin gelişiminden ve AB'de dış ticaretin gelişiminden bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde düzenli veri setine ulaşılan 12 AB ülkesinde (Kıbrıs, Fransa, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Malta, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Almanya) 1990-2018 dönemi dikkate alınarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat performansına etkisi panel veri analiz yöntemi kullanılarak test edilmiştir.

BÖLÜM 1: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımları ve Kapsamı

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü' nün (OECD) yaptığı tanıma göre yabancı yatırım kavramı; yabancı yatırımcının nakit veya aynı sermaye kanalıyla ana firmadan hisse ve değişik vadelerde borç senetleri alımını, firmanın dağıtılmayan ve yatırıma yeniden dönüştürülen kazançlardaki payını, firmadan nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını, firmaya sağladığı ticari ve diğer kredileri kapsamaktadır (Bozdağlıoğlu, 2010: 15).

Doğrudan yabancı yatırım, uluslararası literatürde Yabancı Doğrudan Yatırım (Foreign Direct Investment) olarak adlandırılırken 1980 öncesinde ulusal literatürde “özel yabancı sermaye yatırımı” veya “yabancı sermaye yatırımı” şeklinde, 1980 sonrasında ise “doğrudan yabancı yatırım” veya “dolaysız yabancı sermaye yatırımı” şeklinde adlandırılmıştır.

5 Haziran 2003 tarihindeki 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu doğrudan yabancı yatırımı (T.C. Resmi Gazete, 2003); “Yabancı yatırımcı tarafından yurt dışından ülkeye getirilen;

- T.C. Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl para biçimindeki nakit kaynak,
- Şirketlerin menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları,

Yurt içinden sağlanan;

- Yeniden yatırıma dönüştürülen kâr, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasıyla ilgili haklar gibi ekonomik olanaklar vasıtasıyla yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi ya da menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da eşit derece oy hakkı veren edinimler aracılığıyla varlığını devam ettiren bir şirkete ortak olmayı açıklamaktadır” şeklinde tanımlanmaktadır.

DYY bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya var olan bir firmanın sermayesini çoğaltmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara aktarılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımda olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arası sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine kolaylıkla aktarılması şeklinde olmaktadır (Karluk, 2009: 566). Ayrıca buradaki yatırım yapan temel şirkete “ana şirket”, yabancı ülkede edinilen şirkete ise "bağlı şirket", “yavru şirket” veya “şube” denilmektedir (Aytemiz, 2009: 190-191). Bağlı şirket, yavru şirket veya şube genel olarak ana şirketin elindeki teknolojiler, yönetim bilgileri, ticari sırlar (know-how), ticaret unvanı gibi olanaklardan yararlanabilmektedir (Bayraktar, 2003: 5).

Yatırımcının ülkesinin dışındaki bir ekonomide yaptığı uzun vadeli yatırımlar olarak ifade edilen DYY'ler yapıldığı ülkenin refahının artmasına, mali piyasalarının daha istikrarlı çalışmasına ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır (ISPAT, 2018: 16).

Bir başka açıklamaya göre doğrudan yabancı yatırımlar, başka ülkede faaliyet gösteren bir şirketle ortaklık kurmak, şirketi satın almak, yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesi sağlamak veya hali hazırda olan bir şirketin sermayesini çoğaltmak şeklinde tanımlanmaktadır (Şeker ve Şimdi, 2017: 2).

Genel olarak kullanılan tanıma göre DYY kavramı, sermayenin bulunduğu ülkeden çıkarak farklı bir ülkede yatırıma dönüştürülmesidir.

Uluslararası kuruluşlar (IMF ve UNCTAD gibi) tarafından kabul edilen ortak tanıma göre DYY, kalıcı menfaatler sağlamak amacıyla bir ekonomide yerleşik olan bir işletmenin başka bir ekonomiye aktarılmasıdır (Fidangül, 2014: 5). Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, bir sermaye yatırımının DYY olarak kabul edilmesi için bir ülkede mevcut olan işletmenin veya sermayenin farklı bir ülkeye aktarılması gerekir.

II. Dünya Savaşı sonrası ülkeler yeniden yapılanma sürecine girmiş ve işletmelerin dış ticareti artmış ve böylece sermaye hareketlerinin hız kazanmasıyla DYY'ler giderek yaygınlaşmıştır.

DYY'ler içerisinde üç yatırım türünü barındırmaktadır: Bunlar (Aytemiz, 2009: 190-191);

- Yatırıma dönüşmüş kazançlar, kâr payı olarak dağıtılmayan, doğrudan yatırımcı tarafından çekilmeyen kazançlardır.
- Öz sermaye, doğrudan yabancı yatırımcının, ülkesi dışındaki bir şirketin hisselerini almasıdır.
- Şirket içi borçlanmalar, doğrudan yatırımcılar ile alakalı şubeler arasındaki kısa ya da uzun vadeli alacak ve borç fonlarıdır.

DYY'lerde, yabancı ülkedeki fiziki sermayeyi elinde bulunduran ve bu sermayeyi işleten şirkete çok uluslu şirket (ÇUŞ) ismi verilmektedir (Bayraktar, 2003: 5).

Çok uluslu şirketler, yatırım etkinliklerini birden çok ülkede devam ettirebilen, üretimle alakalı kararların tek merkezden alındığı, üretimlerini evrenselleştirmiş, şubelerin kararlarını etkileyebilme gücüne sahip olan şirketlerdir (Yüksel, 1999: 112). Ayrıca bu tür şirketler teknolojik olarak lider konumdadır ve büyük bir sermayeye sahiptir.

ÇUŞ'lar II. Dünya savaşı sonrasında gelişmeye başlamıştır. ÇUŞ'lar yeni bir şube kurulması, varlığını sürdüren yerli bir firmanın satın alınması veya sermayenin artırılması yoluyla genişlemektedir (Seyidoğlu, 2003: 732).

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımı Arasındaki Farklar

Yabancı yatırım kavramı, doğrudan yabancı yatırımı ve portföy yatırımı (dolaylı yabancı yatırımı) içerisinde barındırmaktadır.

Portföy yatırımları, sermaye sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarındaki riskleri göz önüne alarak kazanç elde etmek için uluslararası sermaye piyasalarından tahvil, hisse senedi gibi diğer sermaye piyasası araçlarının satın alınmasıdır. Yatırımcı farklı bir ülkedeki bir şirketin hisse senetlerini veya tahvillerini satın alarak tasarrufları dolaylı yoldan ülkeye sokmuş olur. Bu sebeple portföy yatırımları dolaylı yatırımlar olarak da isimlendirilmektedir.

Portföy yatırımları ile DYY'leri birbirinden ayırmak gerekmektedir. DYY'lerin portföy yatırımlarından ayrılan en önemli özelliği, uluslararası alanda yeni kurulan m ya da satın alınan hali hazırdaki bir üretim tesisinin yönetiminin, tamamen veya kısmen yabancı bir firmanın elinde olmasıdır (Hayta, 2011: 1).

DYY ile portföy yatırımı arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir:

- DYY'ler istihdam oluşturan ve üretimi arttıran risksiz yatırımlar iken portföy yatırımları ülkede herhangi bir politik, ekonomik istikrarsızlık olduğu zaman ev sahibi ülkeyi hızlıca terk ederek krizlere neden olabilen riskli yapıya sahip yatırımlardır (Alagöz ve diğerleri, 2008: 83).
- DYY'lerde yatırımcı ev sahibi ülkeye tasarrufunu, ticari sırrını, işletmecilik bilgisini ve yeni üretim teknolojisini yanında getirmektedir. Portföy yatırımlarında ise yatırımcı ev sahibi ülkeye yalnızca sermaye getirmektedir.
- DYY'lerde edinilen kâr, kazançla doğru orantılıdır ve değişkendir. Portföy yatırımlarında ise gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden planlıdır.
- DYY'ler genellikle ÇUŞ'lar aracılığıyla yapılırken, portföy yatırımları finansal kurumlar, kurumsal yatırımcılar ya da kişisel yatırımcılar aracılığıyla yapılmaktadır (Yapraklı, 2010: 7-8).
- DYY'ler genellikle uzun vadeliyken, portföy yatırımları kısa vadeliidir.
- DYY yapan yatırımcılar denetimleri altındaki firmaların yöneticileri olup kendi projelerine ilişkin bilgi sahibidir. Portföy yatırımcıları ise yerel firmaların denetimine sahip olmayıp mülkiyet hakkı elde ettikleri ve kararları yöneticilere bıraktıkları için çoğunlukla yöneticilerle aralarında karar farklılıkları olduğundan, projeleri hakkında daha az bilgi sahibidir (Goldstein ve Razın, 2006: 272).
- DYY'ler piyasa işlemleri gerektirmeyen yatırımlarken portföy yatırımları piyasa işlemleri ve birbirinden farklı iki ekonomik araç vasıtasıyla yapılan sermaye transferleri şeklindeki yatırımlardır (Kılıç Görmezöz, 2007: 4).

1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

1.3.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yapılan yatırımın mülkiyet durumuna göre DYY'ler şu şekilde olmaktadır.

a) Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket (Joint ventures and fullownership)

Ortak girişim, birbirinden farklı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek bu ülkedeki bir veya daha fazla yatırımcı ile birleşerek yönetim ve finansal riski ortaklaşa paylaşmak koşuluyla yeni işletme kurmasıdır. Başka bir ifadeyle ulusal bir firmanın yabancı yatırımcılarla yerli pazarda iş oluşturmak için birleşerek, mülkiyet ve kontrol paylaşımında bulunmasıdır. Burada bahsedilen ortaklık payı her zaman eşit olmayabilir. Bazen ortak girişimlerde her bir ortak eşit hisseye sahipken, diğer durumda bir ortak hisselerin çoğunluğuna sahip olabilir (Terazi, 2011: 27).

Ortak girişimler yeni bir işletme kurulmasının riskini başkalarıyla paylaşarak azaltılması, küçük işletmelere büyük işletmelerle yarış yapma ve onlar içinde varlığını devam ettirme olanağı vermesi; finans, hammadde, ucuz iş gücü gibi kaynak oluşturması, vergi avantajı sağlaması ayrıca yeni teknolojileri basit elde etme imkanı sunması gibi işletmeler için çok fazla ilgi çekici olmaktadır (Coşkun, 2015: 16).

Tam mülkiyete dayalı bağlı şirket; yabancı yatırımcının başka bir ülkeye gelip kendisinin yeni bir işletme oluşturmasıdır (Özgür, 2014: 22). Tam mülkiyete dayalı bağlı şirketlerde, yatırımcı yerli olan bir firmayla ortaklık yapmadığı için şirket üzerinde tam yetki sahibidir. Bu tür şirketler, şirket kararlarının alınmasında yerli ve yabancı ortaklar arasındaki uyumsuzluğu gidermek amacıyla ortak girişimlere nazaran daha fazla tercih edilmektedir. Bu tercihi ev sahibi ülkenin piyasa yapısı, tüketim kalıpları, üretim teknolojisi, fikri mülkiyet hakları gibi durumlar etkilemektedir (Coşkun, 2015: 16).

b) Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar (Mergers and Acquisitions)

Birden fazla şirketin bir araya gelip, hukuki oluşumlarını sonlandırarak yeni bir şirket kurması ve faaliyetlerini bu şirket adı altında sürdürmesine şirket birleşmeleri denilmektedir. Şirket birleşmeleri firma evlilikleri olarak da adlandırılmaktadır (Kurtaran, 2007: 368).

Şirketler birleşme yoluyla daha büyük ölçek ekonomilerinden faydalanmak ve verimliliği artırmak amacıyla piyasa güçlerini, tüm kaynaklarını ve pazar paylarını bir araya getirmektedir. Bu durum şirketlerin daha az maliyetle yeni teknolojiye ulaşabilmesini sağlamakta, rekabet gücünü ve kârını artırmaktadır (Coşkun, 2015: 17).

Şirket birleşmelerine örnek olarak Sony-Ericsson birleşmesi verilebilir (Terazi, 2011: 30).

Satın almalar ise bir ya da daha çok yabancı yatırımcının ev sahibi ülkedeki işletmenin varlıklarını veya hisselerini tamamen ya da kısmen satın almasıdır. Satın almada şirketler diğer şirketlerin tamamını ya da bir kısmını denetleyebilmektedir. Satın alma sayesinde hızlı ve kolay şekilde yabancı bir piyasaya girme avantajı bulan şirket; teknoloji, deneyim, yeni ham madde arzı, daha iyi dağıtım ve pazarlama kanalları elde etmektedir (Coşkun, 2015: 17). Satın almaya örnek olarak Vodafone'un Telsim'i satın alması verilebilir (Terazi, 2011: 30).

2000'li yıllara gelindiğinde tüm dünyada uluslararası birleşme ve satın almaların hacmi artmıştır.

Şirket birleşmeleri üç şekilde gerçekleşmektedir (Başarır, 2013: 10-11):

- Yatay birleşme, benzer mal ve hizmet üreten birden çok işletmenin birleşmesidir. Örneğin; Türkiye'deki Osmanlı Bankası ve Garanti Bankası birleşmesidir.
- Dikey birleşme, aynı sektörde ancak farklı alt sektörlerde faaliyetlerde bulunan şirketlerin birleşmesidir. Bu tür birleşmeler ileriye ve geriye doğru olarak ikiye ayrılmaktadır. Yani şirketin kendisine girdi sağlayan şirketlerle (geriye doğru) ya da kendi ürününü satın alan şirketlerle (ileriye doğru) birleşmesi şeklinde olmaktadır. Örneğin; araba üreten ve tekerlek üreten bir firmanın birleşmesidir.
- Karma birleşme ise, farklı sektörlerde bulunan ve faaliyetleri açısından benzerliği bulunmayan şirketlerin birleşmesidir. Örneğin; televizyon üreticisiyle otomobil üreticisinin birleşmesidir.

c) Stratejik Birleşmeler (Strategic alliances)

Stratejik birleşmeler, günümüzde uluslararası işletmecilikte yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Stratejik birleşmeler, karşılıklı yarar sağlamak için farklı şirketlerin ileriye yönelik olarak uzun süreli bir amaç etrafında işbirliği yapmak üzere bir araya toplanıp anlaşmasıdır.

Ortak girişimle stratejik birleşmeleri birbirinden ayırmak gerekmektedir. Ortak girişimlerde firmalar birleşerek üçüncü bir şirket oluştururken, stratejik birleşmelerde firmalar sadece stratejik olarak birleşerek varlıklarını sürdürür (Başarı, 2013: 12).

Stratejik birleşmeler üç şekilde gerçekleşmektedir (Kurtaran, 2007: 368):

Birincisi, firmaların hisse senetlerini karşılıklı değiştirmesidir.

İkincisi, firmaların hisse senetleri değişimi ile beraber mal ve hizmet üretimi için üretim için ortak bir girişim kurmasıdır.

Üçüncüsü ise firmaların ortak pazarlama ve hizmet sözleşmeleri yaparak farklı piyasalarda birbirlerini temsil etmesidir.

Stratejik birleşmelerde öncelikli amaçlar Ar-Ge faaliyetlerinin maliyetlerini paylaşmak, finansal riski azaltmak, yeni teknolojiden faydalanmak, yeni piyasaya en uygun vakitte girebilmek, büyüme stratejisi, ortak pazarlama ve hizmet sağlamanın avantajlarından faydalanmak, rekabet üstünlüğü sağlamaktır (Özgür, 2014: 26).

Stratejik birleşmelerin diğer yatırım türlerinden avantajlı olmasını sağlayan esneklikleri, firmaların mülkiyet yapısını değiştirmeden değişen piyasa koşullarına etkin bir şekilde cevap vermesine olanak sağlamasıdır (Özgür, 2014: 26).

1.3.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yeni bir işletme yaratmasına göre DYY'ler;

a) Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield investments)

Yeşil alan yatırımları; yabancı şirketin ev sahibi ülkede yeni tesisler inşa edip yeni bir işletmeye başlamasıyla oluşan yatırımlardır. Bu yatırımlar yeni iş olanakları yarattığı yani istihdama katkı yaptığı için ev sahibi ülkeler tarafından oldukça olumlu karşılanmaktadır.

Bu yatırımlarda ÇUŞ'lar ev sahibi ülkede yeni üretim, pazarlama ve Ar-Ge kuruluşu oluşturmaktadır. Bu tür yatırımlar ÇUŞ'ların merkezinden yabancı ülkedeki şubelerine yapılan tüm finansal transferleri içermektedir (Coşkun, 2015: 18).

Bu yatırımlarda yabancı yatırımcının hedefi kendi teknolojisi, üretim yöntemi ve yönetim anlayışıyla yeni bir yavru şirket açarak kârını maksimize etmektir (Demirel,

2006: 17). Bu tür yatırımların dezavantajları ise ev sahibi ülkenin piyasasına girişin yavaş olması, yüksek başlangıç maliyetleri, işi kurmak için gerekli zaman kaybı ve rekabetin olmasıdır (Demirel, 2006: 17).

b) Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield investments)

Kahverengi alan yatırımları yeşil alan yatırımları ve satın almalar arasında bulunan bir yatırım çeşididir. Kahverengi alan yatırımları, şekil olarak bir satın alma şeklinde olsa da, uygulamada bir yeşil alan yatırımına benzemektedir.

Bir yatırımcının bir firmayı satın almak şeklinde yatırım yapması, satın alınan firmanın üretim tesisini, ürün çeşidini ve işgücünü neredeyse bütünüyle yenilemesi şeklinde gerçekleştirdiği yatırımlardır (Aras, 2012: 15-16).

c) Satınalmalar (Acquisitions)

Daha önce de açıklandığı gibi satınalmalar; bir ya da daha çok yabancı yatırımcının ev sahibi ülkedeki işletmenin varlıklarını veya hisselerini tamamen ya da kısmen satın almasıdır.

1.3.3. Yapılan Yatırımın Üretim Aşamasındaki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Çoğunlukla sanayi sektörüne yönelik olarak gerçekleşen DYY, bir ülkeden diğerine değil, bir ülkenin A sektöründen, diğer ülkenin B sektörüne sermaye transferi biçiminde gerçekleşmektedir. Üretim süreci açısından yatırımcı ülkenin sermaye transferi yatay yatırımlar, dikey yatırımlar ve kümelenmiş yatırımlar olarak üç sınıfta incelenmektedir.

a) Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Horizontal Investments)

Yatay doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımcının ülkesinde ürettiği malların aynısını ya da benzerini ev sahibi ülkede üreterek yatay olarak genişlemesi şeklindedir. Bu yatırımlar uluslararası ticaret engellerinin ve taşıma maliyetlerinin yüksek olduğu durumda kullanılan bir yatırım yöntemidir. Yatay yatırımlar, pazar arayan yatırımlar olarak da isimlendirilmektedir (Coşkun: 2015, 20).

Yatay yatırımlara göre, yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede ürettiklerini satamıyorsa veya satabilse bile rekabet edemiyorsa, bu koşullarda ev sahibi ülkede yatırım yaparak pazarı ele geçirmeyi amaçlamaktadır (Coşkun: 2015, 20).

b) Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Vertical Investments)

Dikey doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülke ve kaynak ülke arasında faktör fiyatları ve donatımlarındaki farklılıkları harekete geçiren, firma üretim maliyetini minimize etmeyi amaçlayan yatırımlardır. Ayrıca bu yatırımlar düşük maliyetlerden faydalanmak için mal ve hizmet üretim sürecinin tamamının veya bir kısmının hareket alanının genişlemesi olarak da tanımlanmaktadır (Özgür, 2014: 29).

Dikey DYY yapan firmalar ucuz işgücü, doğal kaynaklar ve özel uzmanlıklar gibi yerleşim yerine ait üretim faktörlerinden faydalanarak üretim süreçlerini farklı kısımlara ve farklı konumlara ayırmaktadır. Sermayenin yoğun olduğu aşama sermayenin maliyetinin düşük, emeğin yoğun olduğu aşama ise emeğin maliyetinin en az olduğu yerlerde üretim yapılarak maliyetin en aza düşürülmesi amaçlanmaktadır (Özgür, 2014: 29).

Dikey DYY'lerde üretimin farklı süreçleri farklı ülkelerde yapıldığından bu tür yatırımların ticaret yaratıcı bir etkisi bulunmaktadır (Özgür, 2014: 29).

Dikey DYY, iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisinde; firma, girdi ve ara mallar ana ülkeden sağlanmak üzere ev sahibi ülkede nihai mal üretmeyi amaçlamakta ve böylece ileriye doğru dikey yatırım gerçekleştirmektedir. İkincisinde ise firma, yabancı ülkede ara malı ve girdi üretmeye karar vererek geriye doğru dikey yatırım yapmış olmaktadır (Protsenko, 2003: 4).

c) Şirket Topluluğu (Conglomerate)

Şirketler topluluğu, hem yatay DYY hem de dikey DYY'ye ait özellikleri içeren yatırımlardır. Örneğin; ÇUŞ'lardan biri, diğer ülkelerdeki üretim alanlarından başka bir alanda yatırım yapıyorsa şirketler topluluğu biçiminde DYY yapmış olmaktadır. Bu yatırımların ana amacı riski uluslararası boyutta minimize etmeye çalışmaktır (aktaran Aras, 2012: 17).

1.3.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yapılan yatırımın amacına göre DYY varlığa yönelik, piyasaya yönelik, kaynağa yönelik ve verimliliğe yönelik olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Tablo1.1'de yapılan yatırımın amacına göre DYY ve bu amaç doğrultusunda DYY girişleri için ev sahibi ülkelerde aranan özellikler yer almaktadır.

Yatırımcılar açısından, yatırım yapılan ülkenin seçiminde piyasa koşulları dikkate alınabilir. Bu bağlamda yatırımcılar, piyasaya yönelik yatırım yapmak için piyasa yapısı, piyasa büyüme oranı, ülkeye özgü tüketici tercihleri gibi faktörlere dikkat etmektedir.

Bir başka yönden yabancı yatırımcılar, yatırımlarını verimliliğe yönelik yatırım yapmak için ölçek ekonomisinden faydalanmak, kaynak ve varlık maliyetlerinin işgücü verimliliğine ayarlanabilmesi gibi ölçütleri göz önüne almaktadır (Coşkun: 2015, 20).

Yatırımcıların kaynağa yönelik DYY yapmak amacıyla en önemli kriteri ev sahibi ülkedeki maliyet koşullarıdır. Hammaddeler ve işgücü maliyetinin büyük bölümünü oluşturduğundan, yatırımcıların ev sahibi ülke seçimlerinde daha çok bu iki değişken göz önünde tutulmaktadır.

Varlığa yönelik DYY yapmak için yatırımcılar Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri için altyapı koşullarının yeterliliğine, mezun işgücü arzı, teknolojik adaptasyon, teknik beceriler, pazarlama ağları gibi konulara dikkat etmektedir (Aras, 2012: 17-18).

Tablo 1.1: Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ev Sahibi Ülkede Aranılan Özellikler

Yapılan Yatırımın Amacına Göre DYY	Ev Sahibi Ülkede Aranılan Özellikler
Varlığa Yönelik	Vasıflı işgücü Kaliteli üniversiteler ve araştırma enstitüleri Yükseköğrenim mezunu emek arzı Yenilikçi kapasite, teknolojik adaptasyon, teknik beceriler, pazarlama yöntemleri, iş ve kültürel tutumlar Ar-Ge, DYY sınıfları ve eşik değeri
Piyasaya Yönelik (Yatay Yatırım)	Piyasa yapısı Piyasa büyüklüğü Piyasanın büyüme hızı Yerli iş gücü Ülkeye özgü olan tüketici tercihleri Bölgesel ve küresel piyasalara erişim
Kaynağa Yönelik	Hammaddeler Düşük maliyetler ve vasıfsız işgücü
Verimliliğe Yönelik (Dikey Yatırım)	Emek verimliliğine göre ayarlanan kaynak ve varlık maliyetleri Ulaştırma ve ara ürün gibi diğer girdi maliyetleri Ölçek ekonomilerinden yararlanmak amacıyla bölgesel ekonomilere üyeliğin olup olmadığı

Kaynak: (Loewendahl ve Ertuğrul, 2001: 17).

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri

DYY teorilerinin temelleri ülkelerarası iş bölümü ve mübadelelerin konu edildiği Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçıların görüşlerine dayanmaktadır. Adam Smith'in “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ve Ricardo'nun “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” uluslararası ticaretin geliştirilen ilk teorileridir (Coşkun, 2015: 21).

Klasik dış ticaret teorilerinin varsayımına göre üretimde uluslararası alanda uzmanlaşma ölçek ekonomileri oluşturmakta ve verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Bu teorilerde üretim faktörleri sabit varsayılp yalnızca mal akımları ile dış ticaret incelenmiştir (Coşkun, 2015: 21).

Neo-klasik sermaye hareketleri teorilerinin ortaya çıkmasıyla DYY'ler bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır

Çalışmanın bu bölümünde DYY'leri açıklayan teoriler “Tam Rekabet” ve “Eksik Rekabet” piyasasına dayalı teoriler olmak üzere iki başlık altında açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayalı Teoriler

Tam rekabet piyasası varsayımına dayalı olan yaklaşımlar farklı getiri oranları teorisi, portföy çeşitliliği teorisi ve piyasa büyüklüğü teorisi (Ünsal, 2007: 315-316) olarak üç başlıkta incelenebilmektedir.

1.4.1.1. Farklı Getiri Oranları Teorisi

Farklı Getiri Oranları teorisi, bir firmanın hedefinin (sermayenin marjinal maliyetini sermayenin marjinal gelirine eşitleyerek) kâr maksimizasyonu olduğunu farz eden geleneksel yatırım teorisinden türetilmiş ve firmaların kâr maksimizasyonu çerçevesinde ele almıştır (Polat, 2018: 11). Bu teoride DYY'ler, ülkeler arası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların bir fonksiyonudur. Ve yatırımcının yatırım kararı verirken dikkate aldığı tek parametre yatırımdan beklenen getiri oranıdır. Teoride risk yansız yani tarafsızdır. Burada yatırımcılar DYY kararı verirken, yatırımcıların ülkesi de içinde bulunmak koşuluyla verilen yatırım kararı başka ülkedeki yatırım kararının tam ikamesi olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2008: 17).

Firmalar yatırım yapma kararı verirken, yurt dışında yapacakları yatırımın beklenen getiri oranı ile bu yatırımın ülke içinde yapılması durumundaki elde edilebilecek getiri oranını kıyaslayarak kâr maksimizasyonu çerçevesinde hangisinin getiri oranı daha yüksek ise o yatırımı seçmektedir (Öztürk, 2004: 114).

Farklı getiri oranları teorisini test etmek için çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Ancak getiri oranlarının ülkelerdeki göreceli oranı ile bu ülkelere giren DYY miktarları incelendiğinde, bu teoriyi destekleyen sonuçlara ulaşılamamıştır. Bu durumun nedenlerinden biri, teoride yalnızca bir ülkeden diğerine DYY akışını göstermekte, tersi durumda ise geçerli olmamaktadır. Yani burada bir ülkeye DYY akışı olurken aynı anda ülkeden sermaye çıkışı olabileceği göz ardı edilmiştir. Bir diğer neden ise, teoride DYY ile sermayenin beklenen getiri oranı arasında bir ilişki kurulmasıdır. Beklenen getiri oranları, firmaların açıkladıkları kâr rakamları ile hesaplanmaktadır; fakat genel olarak gerçekleşen kâr ile beklenen kâr farklı gerçekleşebilmektedir (Başarır, 2013: 14).

1.4.1.2. Portföy Çeşitliliği Teorisi

Portföy çeşitliliği teorisi, farklı getiri oranları teorisinin devamı niteliğinde olmakla beraber bu iki teori arasındaki fark, portföy çeşitliliği teorisinde yatırımcılar yatırım kararı alırken beklenen getiri oranını ve yatırımın olası riskini dikkate almaktadır (Polat, 2018: 11).

Bu teorinin temelleri 1950’li yıllarda Tobin (1958) ve Markowitz (1959) tarafından atılmıştır ve bu teoriye bakılırsa DYY’ler, sermayenin getiri oranının pozitif fonksiyonu iken, DYY’nin içerdiği olası riskin ise negatif bir fonksiyonu şeklinde gerçekleşmektedir (aktaran Fidangül, 2014: 25). Bu nedenle yatırımcılar, yatırım portföyünü oluştururken yatırımın beklenen getirisine ve aynı zamanda planlanan yatırımın olası riskine dikkat etmektedir. Karşılaştıkları riskleri minimuma indirmek ve yatırımların beklenen getirisini yükseltmek için sermaye sahipleri yatırımlarını değişik ülkeler ya da sektörler arasında bölüştürmekte ve üretim faaliyetlerini geniş uluslararası dağılımla yapmaktadır. (Öztürk, 2004: 115). Burada yatırımcıların elde edeceği getiriler beklenen enflasyon oranına, reel kura, diğer finansal araçların getirisine bağlı olduğu kadar, yatırımın yapıldığı ülkenin risk faktörüne de bağlıdır ve yatırımcılar hem getirisi hem de riski yüksek olan yatırımlardan kaçınmaktadır (Öztürk, 2004: 115).

Farklı getiri oranları teorisinde olduğu gibi portföy çeşitliği teorisi de ÇUŞ'ların DYY'den en fazla payı neden elde ettiğine ve bu şirketlerin finansal yatırım çeşitleri arasından neden doğrudan yatırımları seçtiğine tam bir açıklama getirememiştir (Yılmaz, 2008: 19).

Ayrıca portföy çeşitliği teorisi yatırımcıların hedeflerinden sadece biri olan risk çeşitlendirmesini en önemli ve tek gaye olarak ele aldığı için zayıf ampirik kanıtlara ulaşılmaktadır (Agarwal ve diğerleri, 1991: 7).

1.4.1.3. Piyasa Büyüklüğü Teorisi

Piyasa büyüklüğü teorisinde ev sahibi ülkeye aktarılan DYY miktarı, pazar büyüklüğüne bağlıdır. Pazar büyüklüğünü ölçmek için ya ev sahibi ülkede bulunan ÇUŞ'ların satış geliri veya miktarı ya da ev sahibi ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası (GSYH) göz önüne alınmaktadır (Fidangül, 2014: 26). Bu teoride piyasa büyüklüğü, ölçek ekonomilerinden faydalanmayı sağlayacak bir seviyeye ulaştığı zaman üretim faaliyetlerinde uzmanlaşma artmakta, maliyetler azalmakta ve bu ülke doğrudan yatırımların hedefi olmaktadır (Yapraklı, 2010: 13).

Bela Balassa (1966) gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve ticaretle alakalı çalışmasında pazarın büyük olması üretim faktörlerinde uzmanlaşmayı sağlayarak bu üretim maliyetlerinin minimuma inmesini sağladığından bahsetmektedir (Yılmaz, 2008: 20). Daha sonra yapılan çalışmalarda da piyasa büyüklüğünün DYY'lere pozitif etkisinin olduğu teorik ve uygulamalı çalışmalar bulgulanmıştır

1.4.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayalı Teoriler

Neoklasik teorilere göre firmalar tam rekabet koşullarında faaliyet göstermektedirler ve bu nedenle ulusal firmaların yurt dışında faaliyette bulunmasının maliyeti yoktur. Fakat firmalar yabancı bir ülkede başlangıç aşamasında bazı zorluklarla karşılaşabilmektedir. Ulusal firmalar kendi ülkelerinde ekonominin işleyişini ve piyasanın özelliklerini iyi bildiklerinden yabancı firmalara kıyasla daha avantajlı olmaktadır (Kula'dan aktaran Tekçe, 2013: 14). Bu yüzden yabancı firmalar karşılına çıkan ülkenin yabancısı olma ve işlem maliyetlerine sahip olma gibi bazı ek maliyetlerden ötürü ulusal firmalarla rekabet edemez duruma gelmektedir (Başarır, 2013: 16). Eğer yabancı firmalar, bu durumda o ülkede faaliyet göstermek istiyorsa ulusal firmaların sahip olmadığı bazı avantajlara sahip olmalıdır. Yani kendilerinin,

ulusal firmalardan üstün olan özelliklerini ortaya çıkarmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bir firmanın uluslararası ticarete var olma kararı, eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu bir piyasa yapısı içinde alınmaktadır (Şener'den aktaran Tekçe, 2013: 14).

Eksik rekabet koşulları varsayımına dayalı teoriler daha çok gelişmiş ve GOÜ'ler arasındaki yatırımı ve aynı zamanda yabancı sermaye hareketlerini açıklamaktadır. Bu teoriler endüstriyel organizasyon teorisi, ürün yaşam evreleri teorisi, oligopolistik tepki teorisi, içselleştirme teorisi, eklektik paradigma (OLI paradigması), coğrafi konum (location) teorisi ve caves ekonomileri gibi teorilerdir.

1.4.2.1. Endüstriyel Organizasyon Teorisi

Endüstriyel Organizasyon Teorisi, Hymer tarafından 1960 yılında ortaya atılmıştır. Hymer'ın bu çalışması DYY'yi teorik olarak açıklayan ilk çalışmadır. Daha sonra ise Kindleberger (1969), Caves (1982) ve Dunning (1988) tarafından geliştirilmiştir (Coşkun, 2015: 24).

Teoriye göre, yabancı bir şirket farklı ülkede şube açarsa dil, kültür, yasal düzenleme farklılıkları ve diğer ülkeler arası farklılıklar gibi dezavantajlardan dolayı yerli firmalarla rekabet edemez duruma gelmektedir. Yabancı yatırım yapacak firmaların bu gibi dezavantajlara rağmen söz konusu ülkede yatırım yapması için genel olarak bilinen bir marka olması, dışsal ve içsel ekonomiler sağlanması, yatırımcı firmaların mal ve fiyat farklılaştırması, özel pazarlama ve reklam yöntemlerinin olması, patentli veya ticareti yapılmayan bir teknolojiye sahip olunması, yöneticilerin bilgili ve yetenekli olması, diğer firmaya özgü faktörler gibi bir takım avantajlara sahip olması gerekmektedir. Bu sayede yabancı firmalar tekelci güç kazanarak, kendi ülkelerinde elde edecekleri getiriden daha fazla getiriye sahip olabilmektedir (Moosa'dan aktaran Yılmaz, 2008: 21).

Teoride, DYY'nin incelenmesinde piyasalarda eksik rekabet olması durumu ön görülmüş, piyasa ve endüstri yapısına değinilmiştir. Hymer, teoride gerek klasik dış ticaret teorilerinin gerekse tam rekabete dayalı teorilerin DYY'yi açıklamakta noksan kaldığını belirtmiş, ayrıca firma ve endüstriyel organizasyon teorisi kapsamında şirketlerin doğrudan yabancı yatırımı ya da uluslararası üretim faaliyetleriyle neden uğraştıklarını açıklamaya çalışmıştır (Hymer'dan aktaran Coşkun, 2015: 25).

Birincisi, firmaların belirsizlik ve olası risk, işlem ve bilgi edinme maliyetleri, değişken döviz kurları ve yabancılara güvenilememesi gibi durumlardan ötürü portföy yatırımı yerine DYY'yi seçmesidir (Hymer'dan aktaran Coşkun, 2015: 25). İkincisi, firmaların sahip oldukları tekeli avantajları kullanıp yabancı ülkedeki firmaları denetleyerek bunlar arasındaki yarışını kaldırmak istemesi, firmanın üstünlüklerini (ölçek ekonomileri, pazarlama yeteneği, mal ve fiyat farklılaştırması, yönetsel etkinlik, teknolojik üstünlük gibi.) başka ülkede kullanmak istemesi ve firma etkinliklerini çeşitlendirmesidir (Fidangül, 2014: 26-27). Buradan hareket edilerek teoriye göre DYY'ler piyasa aksaklıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Hymer'a göre firmalar aksak piyasalarda piyasa gücünden faydalanarak DYY yaparak üretimlerinden kâr elde etmektedir.

Hymer'ın teorisinin eksik tarafı DYY'nin nerede ve ne zaman meydana geldiğini belirtmemesidir (Pektaş, 2016: 20). Hymer'ın teorisi kendinden sonraki teorilere öncülük etmiştir.

Kindleberger (1971), Hymer'ın çalışmasını dikkate alarak, DYY'nin oluşması için mal ve faktör piyasalarında eksikliklerin olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla yerli şirketler, etkinliklerinin kendi karar verme merkezlerine yakınlığından ötürü yabancı şirketlere karşı üstünlüğe sahip olduğundan şirketler yabancı ülkelerdeki faaliyetlerini sürdüremeyecektir. Kindleberger, yabancı yatırımcının yerli rakibine nazaran sahip olduğu tekeli avantajların konusuna da değinmiştir. Bu avantajların, ev sahibi ülke politikalarından, mal piyasalarından (üstün pazarlama yeteneği ve dağıtım yeteneği, ürün farklılaştırması); faktör piyasalarından (sermayeye ulaşmada ayrıcalık, teknoloji ve üstün yönetim becerileri) ve yatay ve dikey bütünleşmeye ulaşma kabiliyetinden kaynaklanabileceğini belirtmiştir (aktaran Bozdağlıoğlu, 2010: 64).

1.4.2.2. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme teorisi Hymer teorisine bağlı olmakla beraber firma teorisine dayalı bir yaklaşımdır. Bu teorinin çıkış noktası piyasa aksaklıkları, gecikmeler ve asimetric bilgidir.

Teori P.J. Buckley ve M. Cason tarafından (1976) ileri sürülmüştür. Teoride firmaların DYY yapma nedenleri ülke dışında piyasalardaki olası riskler, belirsizlikler, fırsatçılık, devletten kaynaklanan piyasa aksaklıkları ve uluslararası faaliyetler

neticesinde ortaya çıkan bilgi ve işlem maliyetlerinin üstesinden gelmek ve buradan kazanç sağlamaktır (Hansan'dan aktaran Yapraklı, 2010: 15). Kısaca belirtilmek gerekirse Rugman'ın da katkısının olduğu bu teoriye göre, yurt dışındaki piyasaların düzensizlik içermesi ve olası riskler taşıması firmaları bu piyasalara DYY yapma vasıtasıyla içselleştirmeye yönlendirmektedir. Bu sayede firma eksik rekabet şartlarının geçerli olduğu piyasada daha avantajlı bir konuma sahip olmaktadır.

İçselleştirme teorisi ulusal bir firmanın elinde bulundurduğu kendine özgü avantajları, diğer ülkelere farklı yollarla (lisans sözleşmesi, yönetim anlaşmaları gibi.) aktarmak yerine doğrudan yabancı yatırımları ile kendine bağlı bir şube kurarak aktarmaktadır (Dönmez, 2009: 19-20).

Teknoloji, marka yaratma, pazarlama, Ar-Ge gibi üretimle ilgili olmayan faaliyetler gelişmiş firmalarda yoğun olarak gerçekleşmektedir. Firmaların bu faaliyetleri sonucu oluşturdukları bilgi, know-how, marka ve benzeri değerlerin eksik rekabet şartlarının geçerli olduğu piyasalarda firma haricinde kullanılması yerine kendi firmalarının organizasyonlarında kullanılması (firma içi içselleştirme) daha avantajlı olmalarını sağlamaktadır (Tekçe, 2013: 19).

İçselleştirmenin firmalara sağladığı bazı katkılar, pazarlık, gecikme ve belirsizliklerden kurtulabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerin tesirini transfer fiyatlaması vasıtasıyla minimuma indirebilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaştırması yapabilme şeklindedir. Uluslararası firmaların yaptığı içselleştirmelere bakılırsa (Tekeli ve İlkın'den aktaran Öztürk, 2004: 118):

- Bir malın (petrol gibi) tüm üretim aşamalarını içermesi amacıyla düşey olarak bütünleşmiş ÇUŞ'ların yaptıkları yatırımlar,
- Patent gibi firmaya has üstünlüklerini koruyabilmek amacıyla yatay olarak bütünleşmiş ÇUŞ'ların yaptıkları yatırımlar,
- Riskin uluslararası alanda çeşitlendirilmesine ve dağıtımına dayalı olan yatırımlar olarak genellikle üç grupta toplanmaktadır.

İçselleştirme Teorisi ÇUŞ'ların uluslararası piyasalarda birçok düzensizlikler ve gecikmelerle karşılaşabileceklerinden yola çıkmıştır.

Yani teori piyasa aksaklıkları kavramından geliştirilmiştir. Firmaların bazı faaliyetleri piyasa içindekindense kendi bünyelerinde gerçekleştirmeleri

(içselleştirmeleri) daha verimli olmaktadır. Bu nedenle Buckley ve Casson (1976) içselleştirmeyi gerektiren beş tür piyasa aksaklıklarını ifade etmişlerdir (Göz, 2009: 33):

- Kaynakların uzun dönemli koordinasyonu gerektiğinde firmalar faaliyetleriyle alakalı değişik konularda da esas faaliyetlerinin aksamaması için faaliyette geçebilir.
- Piyasa gücünden etkin yararlanma ayrımcı fiyat politikası gerektirdiğinde yani piyasa gücünü elinde bulunduran firma bu güçten etkin şekilde faydalanmak amacıyla bilhassa ara malları piyasasında ayrımcı fiyat politikası izleyebilir. Piyasayı yönlendiren firmanın aynı ara malı, kullanması gerekliyse; firma tekeli kârı da elinde bulundurarak ihtiyacını daha az maliyetle sağlamak ve ayrımcı fiyatlandırmayı sürdürmek için bu faaliyet alanını da kendine katarak içselleştirebilir.
- Çift taraflı tekel uygulamaları belirsiz pazarlık durumları oluşturduğunda yani iki büyük firma tarafından denetlenen piyasada, taraflar arasındaki net olmayan pazarlık durumları piyasayı istikrarsızlaştırabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında taraflar uzun dönemli bir sözleşme ile uzlaşma sağlayabilir ya da biri diğerini satın alarak piyasayı içselleştirebilir.
- Satıcı firma, genelde maddi olmayan malları doğru fiyatlandıramadığı durumda firmayı satın alabilir veya bu firmaya rakip olarak aynı sahada faaliyette bulunabilir. Böylece diğer faaliyet alanı içselleştirilmiş olur.
- Devletler, vergi benzeri araçlarla uluslararası piyasaları kontrol altına almak istiyorsa, firmalar o ülkelerdeki faaliyetlerini kuracakları firmalar vasıtasıyla kendi çatıları altında toplayabilir.

1.4.2.3. Eklektik Teorisi (OLI Paradigması ya da Derleme Teorisi)

Teori John. H. Dunning tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre firma üç şartın mevcut olduğu hallerde DYY yapma kararı vermektedir. Eklektik Teorisinin öneme sahip üç şartı; mülkiyet (sahiplik) avantajı, konum avantajı ve içselleştirme avantajıdır. Teori DYY'ler ile ilgili üç soruyu yanıtlamaya çalışmaktadır (Tekçe, 2013: 21):

- Firma yabancı piyasalara açılırken mevcut ve potansiyel sahiplik avantajlarını göz önünde tutmalı mıdır?

- Firma yurt dışında konum avantajını gözeterek nereye yatırım yapmalıdır?
- Firma yabancı piyasalara açılmak için hangi yola başvurmalıdır? Doğrudan yabancı yatırım mı, içselleştirme (bağlı şirketler kurarak) mi, yoksa ihracat veya lisanslama yoluyla mı?

Sahiplik Avantajı (Ownership Advantage-O); yatırımın sahibine özgü bu avantajlar “O” ile gösterilmektedir. Buna göre diğer tüm şartlar aynı iken, yatırımcı firmaların rekabet avantajı ne kadar büyük olursa yabancı yatırım yapma veya yatırımlarını artırma olasılığı da o derece yüksek olmaktadır (Tekçe, 2013: 22).

Sahiplik avantajı, diğer firmaların ulaşamadığı (patent, tasarım, üretim sırrı gibi) üretim sürecini ifade etmektedir. Üretim kalitesi veya marka gibi soyut varlıklar da sahiplik avantajı oluşturmaktadır. Sahiplik avantajı firmaya piyasa gücüne sahip olma veya maliyetlerini azaltma olanağı vermektedir (Markusen, 1995: 173).

Liberal ve büyük piyasalara hakim, inovasyona devlet desteği sağlanan, gelirin, eğitimin ve pazarlama ile reklam gücünün yüksek düzeylerde olduğu ülkelerde firmanın sahiplik avantajları (firmanın büyük olması, atıl kapasiteye erişim, yönetim ve organizasyonel sistemleri, markaya ve teknolojiye yönelik yatırımı ve ürün farklılaştırması) ortaya çıkacaktır (Markusen, 1995: 173).

Konum Avantajları (Location Advantage-L); bu avantajlar, DYY'nin hangi ülkede yapılacağını cevaplandırmaya çalışan avantajlardır. Konum avantajı “L” ile gösterilmektedir. Firmalar, yatırımlarını nerede yapacağına, yatırımın özelliklerine ve yatırım yapılacak yerin katkısına bakarak karar verirler. Buna göre, ev sahibi olan ülkenin firmanın olduğu ülkeye göre daha az ücret maliyetleri, tarife ve kotalar, pazara yakın olma, pazar büyüklüğü, ucuz girdi fiyatları, bir bölgesel ekonomik bütünleşmeye üye olma ve ucuz yatırım teşvikleri gibi bazı konum avantajlarına sahip olması gerekmektedir (Öztürk, 2004: 119).

Konum avantajı, firmanın kendi ülkesinde üretim yaparak ürettiklerini diğer ülkelere ihraç etmesinin yerine, neden dış ülkede üretim yapmayı tercih ettiğini açıklamaya çalışmaktadır (Markusen, 1995: 173).

Konum avantajları (işgücü ve malzeme maliyetleri, ülkeler arasında taşıma maliyetleri, devlet müdahaleleri ve politikaları ile fiziksel uzaklık) ülkenin gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke olması, ticaret yapılan ülkeler arasındaki uzaklık, devletin

yabancı sermayeye karşı tavrı, piyasanın büyüklüğü, dil ve kültür benzerliklerinden etkilenmektedir.

İçselleştirme Avantajları (Internalisation Advantage-I); bu avantaj, ‘I’ ile gösterilmektedir. Firmaların ellerindeki varlıklarını lisans verme gibi yollarla ev sahibi işletmeye kullandırmak yerine açacakları şube ile yerli piyasada faaliyet göstermeyi istemesidir. Lisans anlaşmasının piyasaya giriş maliyetlerini düşürme, hukuki ve idari yapıya hızlı şekilde uyum sağlama gibi avantajlarının olmasına karşın DYY’lerin tercih edilme nedenleri; firmalar tarafından lisans aracılığıyla kullanılan teknolojinin, firmalar arasında bir sorun olduğunda lisans alan işletme tarafından taklit edilme riski, lisansa konu olan know-howun veya teknolojinin nitelikli emek tarafından kullanılmasının zorunluluğu gibi faktörlerdir (Duning’den aktaran Göver, 2005: 6).

Eğitim seviyesinin yüksek olması da içselleştirme avantajının (araştırma, anlaşma ve denetleme maliyetleri, telif haklarına ilişkin maliyetlerden kaçınma, tarifelerden kaçınma, ürünlerin korunması) ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Markusen, 1995: 174).

Ülkelerin sahip olduğu özellikler ile OLI avantajları arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki Tablo 1.2’de gösterilmektedir:

Tablo 1.2: OLI Avantajları ve Ülkelerin Sahip Olduğu Özellikler

Sahiplik (Mülkiyet) Avantajları	Ülke Özellikleri
Firmanın büyüklüğü Yönetim ve Organizasyonel Modeller Teknoloji ve Markalar Atıl kapasiteye erişim Finans kaynakları ve bilgiye daha kolay erişim Ürün farklılaştırması	Büyük piyasalar Birleşme konusundan liberal yaklaşımlar İnovasyona devlet desteği Eğitilmiş işgücü Eğitilmiş yönetici arzı Eğitimin özellikleri Yüksek gelirli ülkeler Reklam ve pazarlama seviyesi
Konum (Bölgesel) Avantajları	Ülke Özellikleri
İşgücü ve hammadde maliyetleri Devlet müdahaleleri ve politikaları Ülkelerarasındaki taşıma maliyetleri Fiziksel uzaklık	Gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke Ticaret yapılan ülkeler arasındaki uzaklık Devletin DYY’e karşı tavrı Piyasanın büyüklüğü Dil, kültür ve gelenek benzerlikleri
İçselleştirme Avantajları	Ülke Özellikleri
Anlaşma, araştırma ve denetleme maliyetlerinin düşmesi Telif hakkına ilişkin maliyetlerden kaçınma Ürünlerin korunması Tarifelerden kaçınma	Eğitim seviyesinin yüksek olması

Kaynak: (Jones’den aktaran Başarır, 2013: 12).

Eklektik teoriye göre, DYY'lerin tamamı bu üç şart altında açıklanabilmektedir. Sahiplik, konum ve içselleştirmeden oluşan avantajlar zaman içinde değişebilmektedir. Her ülkenin kendine ait özellikleri kendi koşulları altında incelenmelidir. Teori, firmaların davranışlarını ele alırken, stratejinin rolüyle ilgilenmediği için eleştirilmektedir (Coşkun, 2015: 28).

1.4.2.4. Oligopolistik Tepki Teorisi

Oligopolistik Tepki Teorisi öncelikle gelişmiş ülkelerdeki DYY'lerin oligopolistik bir tepkinin sonucunda ortaya çıktığını savunan F.T. Knickerbocker (1973) tarafından geliştirilmiştir (Öztürk, 2004:117). Bu teori lideri izleme davranışı olarak da nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2008: 33).

Oligopolistik piyasa yapısının temelini, firmalar arasındaki bağımlılık oluşturmaktadır. Oligopolde birbirini etkileyebilecek derecede az sayıda firma olduğundan, piyasada bulunan bir firmanın fiyat, üretim, yatırım, kârlılık ve satış gibi konulardaki kararı başka firmaları da ilgilendirmektedir. Teoriye göre bir firmanın pazar payını çoğaltmak amacıyla farklı ülkede DYY yapması, bu firmaya rakip diğer oligopol firmalarını da harekete geçirmektedir. Lider firmayı izleyen bu firmalar, pazar paylarını ellerinde tutmak için o ülkede DYY yaparak tepki vermektedir (Kurtaran, 2006: 370-371). Kısaca belirtmek gerekirse teoride DYY yapan firmalar yatırımlarını genel olarak rakip firmaları göz önünde tutarak şekillendirmektedir.

Bu teori literatürde geniş yere sahip olmasına karşın biçimsel bir modellemesi net olarak yapılmamıştır (Demirel, 2006: 31).

1.4.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Teorisi

Ürün yaşam evreleri teorisi Raymond Vernon (1966) tarafından II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan ÇUŞ'larının genişlemesini ve yükselen DYY'yi açıklamak için ortaya atılmıştır (Vernon, 1996: 197). Teoride yeniliğin zamanlaması, ölçek ekonomilerinin etkileri ve belirsizliğin önemi belirtilmiştir. Bu teorinin oluşturulmasında üç varsayım dikkate alınmıştır. Birincisi, gelişmiş bir ülkedeki firma, bilimsel bilgi ve prensiplere ulaşmada diğer gelişmiş ülkelerle eşit durumdadır. Fakat bu fırsat eşitliği, firmaların ürün geliştirmede aynı olanaklara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. İkinci varsayım, bilimsel prensip ile prensibin yeni bir ürün ortaya çıkaracak şekilde kullanımı arasında doğal bir zaman farkının olması ve aradaki riski üstüne alacak

girişimcilere ihtiyaç olması ile ilgilidir. Üçüncü ise bilginin her yere yayılabilen, ücreti olmayan bir mal olarak kabul edilmemesidir (Demirel, 2006: 23).

Bu teoriye göre, bir sanayi ürününün oluşmasından sonra meydana gelen teknolojik yenilikler sonucu ürün değişik aşamalardan geçerek iç piyasada yayılır; daha sonra ihracat aracılığıyla dış piyasalara yayılır ve en sonunda ürün firma vasıtasıyla yabancı bir ülkede üretilmeye başlanır (Fidangül, 2014: 31).

Bu teoriye göre her ürünün yaşam evrelerinin üç aşaması vardır. Bunlar; ürünün icraat edilmesi (yenilik) aşaması, olgunlaşma aşaması ve standartlaşma aşamasıdır.

Üretimin başlangıç aşaması olan yenilik aşamasında, ürünü geliştiren ve üretimi üstlenen firma, monopol gücüne sahiptir ve daha fazla yerli piyasaya yönelik olarak üretim yapmaktadır. Genel olarak bakıldığında Ar-Ge faaliyetlerine önem veren ülkeler bu sürecin başındadır. Bu aşamada yenilikçi firmanın üretim maliyeti yüksektir ve firma ürün üzerinde tekeli durumundadır (Yapraklı, 2010: 14). Ürüne olan talep esnek değildir, bu durumda üretici firma yüksek fiyat politikası izleyebilmektedir. Üretimin bu aşamada gelişmiş ülkede yapılmasının ve yalnızca yerli piyasaya yönelik olmasının nedeni; ücret düzeyinin kıyasla daha yüksek olmasına karşın, başlangıçta yeni üretim teknolojisinin olması ve bu teknolojinin nitelikli işgücünü gerektirmesi, firma merkezine yakınlık ve iç talebin yeterliliği, problemlerinin hızlı şekilde belirlenip kesin olarak çözümlenmesi, dış piyasaya oranla ulaşım masraflarının düşük olmasıdır (Vernon, 1996: 196).

Yenilik sürecini takip eden olgunlaşma aşamasında, ürüne ait teknolojiye başkaları da ulaşılabilen ve böylece piyasadaki üretici sayısı artmaktadır. Bu durum firmanın tekeli gücünü ve kârını düşürmekte ve yurt içinde olan pazar payını daraltmaktadır. Dolayısıyla firma ilk olarak malını önce gelişmiş daha sonrada GOÜ'lere ihraç etmeye başlamaktadır (Yapraklı, 2010: 14). Böylece firma az gelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücünden de faydalanmış olmaktadır (Dönmez, 2009: 16).

Talepteki artış gelişmiş ülkelerdeki rekabeti arttırmakta ve yenilikçi firmayı daha çok üretmek için uluslararası piyasalara DYY yapmaya teşvik etmektedir. Olgunlaşma aşamasında yenilikçi firmanın olduğu ülke ürünün net ihracatçısı konumundayken, diğer ülkeler net ithalatçı konumundadır (Tekçe, 2013: 17).

Son aşama olan standartlaşma aşamasında ürünün üretimi artık standartlaşmıştır. Ürünün ve üretimin teknik bilgileri artık herkesçe bilinir hale gelmiş, üretici firma sayısı artmıştır. Dolayısıyla rekabetçi unsurlar çoğalmış, fiyatlar minimuma düşmüştür. Bu durumda yenilikçi firmanın ürettiği ürünün işlem maliyeti diğer firmalara göre daha fazla olduğundan firma ürettiği ürünü daha az maliyetle üreten diğer firmalardan ithal etmektedir. Standartlaşma aşamasında yabancı firmaların bulunduğu ülke net ihracatçı, yenilikçi firmanın bulunduğu ülke ise net ithalatçı konuma gelmektedir (Yapraklı, 2010: 15). Kısaca bu sürecinin sonunda yeni ürün artık yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürünü tamamen ithal etmektedir. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmektedir. Yenilikçi firma bu aşamada ürettiği ürünü daha az maliyetlerle üretmek için yeni buluşlar ve yeni ürün geliştirmeye çalışmaktadır (Göver, 2005: 4).

Ürün yaşam evresi DYY akımlarını açıklamaya katkıda bulursa da hammadde arama girişiminde bulunan yatırımları açıklamakta eksik kalmıştır (Demirel, 2006: 25).

1.4.2.6. Coğrafi Konum (Location) Teorisi

Teoriye göre firmaların DYY yapma sebepleri, bazı üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinin olmasıdır. Üretim faktörlerinin bazılarının hareketsiz olması, üretim maliyetlerinin bölgeler arasında farklılıklar göstermesine sebep olmaktadır (Fidangül, 2014: 28). Örneğin, bazı ülkelerde ücretlerin kaynak ülkedeki ücret seviyesine nazaran düşük olması, işgücü yoğun endüstrilerde üretim yapan firmaların bu ülkelere kaymasına ve ücretin düşük olduğu bu ülkelerde üretim yapmasına neden olmaktadır Bu durum diğer üretim faktörleri için de geçerlidir (Moosa'dan aktaran Başarır, 2013: 20).

Firmalar üretim yapmak için üretim faktörlerinin daha ucuz ve kolay elde edilebileceği yerleri tercih edebilmektedir.

Bu teoriyi açıklamada farklı unsurlar da söz konusudur. Firmalar DYY yapacağı yer seçiminde; firmaların pazarlama ve rekabet gücünü artırmak istemesi, ulaştırma maliyetleri, işgücü maliyeti, mal veya hizmet pazarlamak istedikleri ülkede ticaret engellerinin (tarife ve kota gibi) olması ve ev sahibi ülkedeki yasal düzenlemelerin bulunması gibi unsurlara dikkat etmektedir (Moosa'dan aktaran Coşkun, 2015: 27).

1.4.2.7. Caves Ekonomileri

Teori Richard E. Caves tarafından geliştirilmiştir. Teori ÇUŞ'ların yatırım stratejilerini açıklamaya çalışmaktadır. Caves'e göre kârını maksimuma çıkaran bir firmanın DYY yapma nedenleri: girişimci özellikleri, soyut (maddi olmayan) sermaye ve çok tesisli işletmelerdir (aktaran Özgür, 2014: 33).

Caves'e göre bir firma uluslararası alanda yatırım yapmayı planlıyorsa yatırım yapmış olduğu ülkedeki rakiplerine göre avantajlı olduğunu görmeli ve firma doğrudan yabancı yatırımın, lisanslama ve ihracattan daha çok avantajlı olduğuna kanaat getirmelidir (Demirel, 2006: 30).

Caves'e göre, firmalar için yatırım aşamasında önemli olan faktörler; organizasyonel beceriler ve kapasite, ürün farklılaştırması, Ar-Ge faaliyetleri ve inovasyon, lojistik maliyetler, gümrük vergileri ve kotalar, piyasanın oligopol yapısıdır (Polat, 2018: 1).

1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

1.5.1. Ev Sahibi Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

DYY yapacak olan firma, yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken bu ülkenin politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin şartları göz önünde bulundurur. Dünya Yatırım Raporu'nda (1998) DYY'leri etkileyen faktörler üç gruba ayrılmaktadır; ekonomik, politik ve yatırım ortamına ilişkin faktörlerdir (UNCTAD, 1998: 91). Tablo 1.3'de DYY'nin ev sahibi ülke belirleyicileri verilmiştir.

Ekonomik faktörler pazara, stratejik varlığa (kaynağa) ve verimliliğe (etkinliğe) yönelme olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır.

Pazara yönelme faktörleri; pazar büyüklüğü, kişi başına düşen milli gelir, piyasanın büyümesi, bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları, tüketici tercihleri, piyasaların yapısıdır.

Kaynağa yönelmeye ilişki faktörler; hammaddeler, düşük ücretli vasıfsız işgücü, vasıflı işgücü, fiziki altyapı, araştırma geliştirme ile teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklardır.

Kaynakların, varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği, diğer girdilerin maliyeti ile ölçek ekonomileri ve bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyeliğin olması ise etkinliğe ilişkin faktörlerdir.

Politik faktöre bakıldığında; politik, ekonomik ve sosyal istikrar, yabancı yatırımlarla ilgili uluslararası anlaşmalar, ticaret politikası, vergi politikaları, DYY'nin tutarlılığı, özelleştirme politikası, piyasaların yapısı ve işleyişiyle ilgili politikalar, yabancı iştiraklerin standartlarıdır. Son olarak yatırım ortamına ilişkin faktörler ise; yatırım teşvikleri ve promosyonları, maliyetler, yaşam kalitesi ve sosyal faktörler ile yatırım sonrası sunulan hizmetlerdir (UNCTAD, 1998: 91).

Tablo 1. 3: Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkedeki Belirleyiciler	
Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> -Ekonomik, politik ve sosyal istikrar -Yabancı yatırımlarla ilgili uluslararası anlaşmalar -Vergi politikaları -Ticaret politikası (tarifeler gibi), ticaret politikası ile DYY'nin tutarlılığı -Özelleştirme politikası -Piyasaların yapısı ve işleyişiyle ilgili politikalar -Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları (Özellikle rekabet, birleşme ve satın alma politikaları) 	
Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> -Yatırım teşvikleri ve promosyonları -Maliyetler (yolsuzluk, bürokratik etkinlik vb.) -Yatırım sonrası sunulan hizmetler -Hayat kalitesi ve sosyal imkanlar (iki dilli okullar gibi) 	
Ekonomik Faktörler	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> -Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir -Piyasanın büyümesi -Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanları -Ülkeye özgü tüketici tercihleri -Piyasaların yapısı
	Kaynağa/Stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> -Hammaddeler -Düşük maliyetli vasıfsız işgücü -Yetenekli işgücü -Fiziki altyapı (limanlar, yollar, telekomünikasyon gibi) -Ar-Ge -Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar
	Etkinliğe/Verimliliğe yönelme	<ul style="list-style-type: none"> -Kaynakların, varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği -Diğer girdilerin maliyeti (örneğin; ulaşım ve iletişim maliyetleri) -Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik ve ölçek ekonomileri

Kaynak: (UNCTAD, 1998: 91).

1.5.1.1. Politik Faktörler

Ekonomik, Politik ve Sosyal İstikrar: Ekonomik, politik ve sosyal istikrar DYY için büyük öneme sahiptir. Yatırımlar için risk oluşturacak faktörler ve istikrarsızlık yatırımların devam etmesine engel olabilmektedir. Etnik çatışmalar, iç savaşlar yabancı yatırımcılar için risk faktörü olmaktadır. Örneğin; Afrika ülkelerinde gözlemlenen sivil çatışmalar, sosyal hayatın ve altyapının tahribine sebep olarak ülke ekonomisini de olumsuz etkilemiştir (Polat, 2018: 40).

Ülkedeki ekonomik istikrarın göstergeleri genel olarak bakılırsa; cari denge, faiz oranlarının, enflasyon oranlarının ve döviz kurunun düşüklüğü ile para ve maliye politikalarındaki denge olarak sıralanabilir. Burada bulunan makroekonomik göstergeler, yatırım yapılması planlanan ülkenin ekonomisinin istikrarı hakkında bilgi vermektedir (Candemir, 2009: 665).

DYY'leri ülkeye çekebilmek için gerekli istikrar şartların sağlanmasında hükümet politikaları, dış politika tercihleri de önemli rol oynamaktadır. Ayrıca devlet yöneticilerinin DYY'lere olan yaklaşımları da oldukça dikkat çekmektedir (Coşkun, 2015: 38).

Vergi Politikası: Yatırım yapılacak ülkedeki vergi oranlarının durumu ve vergi mevzuatının uygunluğu, yatırım kararı verilirken dikkat edilen en önemli unsurlardan biridir. Vergi politikalarının etkili ve adil olması yerli ve yabancı yatırımcılar için önemlidir. Örneğin; yerli ve yabancı yatırımcıya aynı şekilde vergi politikası uygulayan ya da yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları yapan ülkeler DYY yapmak için daha fazla tercih edilmektedir (Candemir, 2009: 667).

Yatırım Teşvikleri: DYY'leri ülkeye çekmede yatırım teşvikleri de son derece önemlidir. Yatırım kararı verilirken firmanın yükümlülüklerinde sağlanan indirimler, istisnalar ve muafiyetler ya da yatırıma uygun finansman olanakları yatırımı teşvik edebilir. En çok uygulanan teşvikler; gümrük vergilerinde indirimler ve istisnalar, ucuz enerjiden faydalanmanın sağlanması, üretim tesisi kurulacak yerlerin bedavaya sunulmasıdır (Coşkun, 2015: 38).

Uluslararası Anlaşmalar: Ülkeye yönelik DYY kararı verilmesinde söz konusu ülkenin uluslararası ticaretindeki anlaşmalara katılımı önemlidir. Bu anlaşmalarla devletler yatırım uygulamalarının değişmeyeceğini yatırımcılara garanti etmektedir. Bu

antlaşmalara Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi anlaşmalar örnek olarak verilebilmektedir (Coşkun, 2015: 39).

İdari İşlemler: Bu işlemler için kolay ve etkili işleyen süreçlerin geliştirilmesi, DYY'lerin ülkeye gelişi açısından önemlidir (Coşkun, 2015: 39).

1.5.1.2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Kurumsal Etkinlik ve Kalite Anlayışı: Yatırım ortamını elverişli yapan önemli unsurlardandır. Kurumsal yapının etkin olmaması, yatırım yapacak firma açısından politik belirsizlik, rüşvet, vergiden kaçınma gibi sorunlara neden olup yatırım maliyetini artırmakta, kârlılığını azaltmakta ve böylece DYY'leri olumsuz etkilemektedir (Polat, 2018: 59).

Şeffaflık: Yatırım yapılan ülke yönetimindeki şeffaflık anlayışı, yabancı yatırımcıların yatırım yapmayı planladığı ülkedeki dikkate aldığı diğer bir unsurdur. Şeffaflık, ekonomi politikalarının belirli olması, mevzuatların açık ve tutarlı olması, hukukun üstün olması, ulusal kanunların anlaşmazlıklar hakkında uluslararası tahkime müsaade etmesi ve kamu yönetiminde rüşvet ve yolsuzluğun olmamasıdır (Coşkun, 2015: 40).

Yerel yönetimlerin ve kamu kurumlarının yolsuzluktan ve istikrarsızlıktan uzak bir yönetim anlayışı çerçevesinde hareket etmeleri yatırımcılar için olumlu olarak değerlendirilmektedir. Yatırımcı için şeffaflığın zayıf olması ek maliyet ve risk manasına gelmektedir (Polat, 2018: 58).

Mülkiyet Haklarının Korunması: Yatırımcıların patent ve telif haklarının korunmasında ya da yatırımlardan doğan sözleşmelerin uygulanmasında meydana gelebilecek ihlaller ve olumsuzluklar yatırımcıları olumsuz etkileyerek DYY'nin ülkeden kaçmasına sebep olmaktadır (Coşkun, 2015: 40).

Kültürel ve Siyasi Yakınlık: Kültürel ve siyasi yakınlık gibi faktörler de DYY'leri ülkeye çekebilmede etkili olmaktadır. DYY yapan firmalar kendisine din, dil, ırk, kültür ve coğrafya açısından yakın hissettiği ülkelerde yatırım yapmaya karar verebilmektedir. Böylece firmalar halkını, kültürünü, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri ülkede yatırım yaparak avantaja sahip olabilmektedir (Coşkun, 2015: 40).

Örneğin; Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarının ilk olarak Türk Cumhuriyetleri'nde yoğunlaşmaya başlaması, kültürün DYY üzerindeki etkisini göstermektedir.

1.5.1.3. Ekonomik Faktörler

Piyasa Büyüklüğü ve Piyasa Büyüme Oranı: DYY'yi belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. DYY'lerin bir ülkeye yatırım yapabileceklerine karar vermeleri için yatırımcıların piyasanın satış oranlarını yükseltecek büyüklükte olması gerekmektedir. Ev sahibi ülkedeki piyasa büyüme hızı da DYY'leri ülkeye aktarılmasında önemli role sahiptir. DYY tarafından çok çabuk büyüyen piyasalar daha çok tercih edilmektedir. Burada ekonomik büyüme yatırımcıyı ülkeye çekmekte rol oynarken, yabancı yatırımlar da ülkenin ekonomik büyüme oranını arttırmaktadır (Candemir, 2009: 668).

Hızlı büyüyen ekonomiler daha çok tüketim imkânlarına sahiptir. Böyle ekonomiler firmalara daha iyi fırsatlar sunarak yüksek kâr etme olanağı vermektedir. Dolayısıyla bu durum yabancı yatırımcılarda istikrarlı ve güvenli bir ortam olduğu fikrini oluşturmakta ve DYY'leri kendilerine çekebilme cazibesi oluşturmaktadır (Coşkun, 2015: 41).

GOÜ ekonomileri yüksek ekonomik büyüme oranlarına ve gelişme potansiyeline sahip olduğu için yabancı yatırımcılar bu durumdan faydalanmak istemekte ve bu ülkelere yatırımlarını arttırmaktadır (Aydemir ve Genç, 2015: 23).

Literatüre bakıldığında genellikle piyasa büyüklüğü ifadesi olarak "GSYH", piyasa büyüme hızı ya da oranı ifadesinde ise "GSYH Büyüme Oranları" kullanılmaktadır. Piyasa büyüklüğü ile DYY ve piyasa büyüme hızı ile DYY arasındaki ilişki test edilirken, genel olarak GSYH'nın ve ekonomik büyümenin DYY'nin ülkeye aktarılmasındaki etkinliği analiz edilmektedir (Candemir, 2009: 668).

Doğrudan yabancı yatırımcı, ev sahibi ülkenin yeterli derecede piyasa büyüklüğüne sahip olduğunu bilirse, söz konusu ülkeye ihracat yerine DYY yapmayı seçebilmektedir. Nedeni, ihracat yapmanın maliyetinin piyasadaki ortalama üretim maliyetinden daha yüksek olmasıdır. Bu duruma karar verirken ülkenin nüfus oranı ve kişi başına düşen milli gelirin dolayısıyla tüketicinin alım gücünün fazla olması önemli husustur. Eğer ülkenin nüfusu ve tüketicinin ürünü satın alma gücü az ise doğrudan yabancı yatırımlar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Balcı Karatutlu, 2016: 17).

Dışa Açıklık Seviyesi: II. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası iktisadi kuruluşların da katkısıyla ülkelerin dış ticaretinde hızlı bir yükselme görülmüştür. Bu yükselme kriz evrelerinde sekteye uğrasa da, 1980 sonrası küreselleşmenin de etkisiyle sürmüştür. Ev sahibi ülkelerin serbest dış ticaret politikası izlemesi DYY'leri ülkeleye çekebilmeleri açısından önemlidir (Candemir, 2009: 669).

Döviz Kuru: döviz kuru ile DYY arasındaki ilişkiyi ilk kez Aliber (1970) keşfetmiştir. DYY'nin toplam dağılımının, değişik para alanlarının varlığıyla ve aksak döviz piyasaları ile açıklanabileceğini söylemiştir (Göz, 2009: 18).

Döviz kurları, DYY açısından önemli belirleyicilerden biridir. Ev sahibi ülkenin para biriminin değerlendirilmesi bu ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü arttırmakta, DYY'lerin ülkeye daha çok aktarılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan bakıldığında, para biriminin değerlendirilmesi, ÇUŞ'ların dış ticaretteki rekabet gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla bu durum dünya ticaretine yönelik üretim yapan DYY'nin azalmasına sebep olabilmektedir (Coşkun, 2015: 43). Döviz kurları iç pazar için üretim yapan yatırımcı için, yalnızca yatırım ve kâr transferi devresinde önemliyken, ihracata dönük üretim yapan yatırımcı için ürünlerin satış devresinde de önem taşımaktadır (Göz, 2009: 19).

İşgücü Maliyetleri: Ücretler DYY'lerin belirleyicileri arasındaki en tartışmalı konudur. Teoriye göre, ücretlerin yüksekliği DYY'lerin düşük olması anlamına gelmektedir. Halbuki ÇUŞ'lar düşük ücretlerden yararlanmak amacıyla üretim merkezlerini GOÜ'lere kurmaktadır.

İşçilik maliyetleri özellikle emek yoğun sanayideki DYY'ler açısından önemlidir. Emek yoğun üretim yapan şirketler, kâr edebilmek için ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih edebilmektedir. Ayrıca ülkelerdeki sendikalaşma seviyesi düşük ücrete ve idari serbestliğe bir engel olduğundan, DYY'leri olumsuz yönde etkilemektedir (Kurtaran, 2006: 375).

Bir ülkeye yapılacak olan DYY kararının alınmasında işgücü maliyetlerinin yanında işgücü verimliliği, becerileri ve yetenekleri de önemli husustur. Yetenekli, verimliliği ve becerileri olan işgücünün ücretleri yüksek olsa da kârlılığı ve üretim kalitesini arttırmaya katkısı yüksek olduğundan DYY için tercih edilen bir durumdur (Coşkun, 2015: 44).

Dış Ticaret Açığı: Dış ticaret açığı DYY'leri belirleyen önemli faktörler arasındadır. Torissi (1985) ticaret fazlasının ihracat potansiyellerine sahip hareketli bir ekonominin belirtisi olduğunu belirtmiş bu nedenle DYY'yi teşvik edeceğini belirtmiştir (Göz, 2009: 18). Literatüre bakıldığında bu alandaki benzer çalışmalar da aynı yönde bulguları ortaya koymuştur.

Fiyat Düzeyinin İstikrarı: Ev sahibi ülkedeki fiyat genel seviyesinin yükselmesi istikrarsızlığa neden olmakta ve belirsizliği, riski yükselterek piyasa mekanizmasının etkinliğini azaltmaktadır. Bu belirsizliğin ve riskin artması DYY'leri engelleyebilmektedir. DYY'den elde edilmesi planlanan kârlılık, yüksek enflasyon nedeniyle oluşan riskin olumsuzluklarını giderecek derecede ise, ÇUŞ'lar DYY yapmaya karar verebilir (Coşkun, 2015: 44). Genel olarak bakıldığında ÇUŞ'lar, istikrarlı ve enflasyon oranı düşük ülkelerde DYY yapmayı tercih etmektedir.

Altyapı: Literatüre bakıldığında DYY'ler ile yatırım yapılacak ülkenin alt yapı sistemleri (enerji, ulaşım, dağıtım, haberleşme vb.) arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Ev sahibi ülkenin organize sanayi bölgelerinin, ulaşım ağının, iletişim imkanlarının, enerji altyapısının gelişmiş olması DYY'leri ülkeye çekmekte etkili olmaktadır. Gelişmiş bir alt yapı sistemi yatırım maliyetlerini dolaylı olarak destekleyerek kârlılığı ve yatırımların verimliliğini arttırmaktadır (Kurtaran, 2006: 369). Böylece DYY'leri ülkeye çekmektedir.

Diğer Faktörler: DYY'yi belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları; dış borçların durumu, doğal kaynakların bolluğu, işsizlik oranı, yurt içi tasarruf oranı, sendikalar ve yurt içi yatırımlardır (Coşkun, 2015: 45).

Literatürdeki çalışmalara bakılırsa, piyasa büyüklüğü ile ilgili çalışmaların tümünde DYY üzerinde olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Diğer yünden büyüme oranının, dışa açıklık seviyesinin, ticaret açığının, vergilerin, döviz kurunun, işgücü maliyetinin, ticaret engellerin ortaya çıkardığı sonuçlar değişiklik göstermekle beraber, büyüme oranı ve dışa açıklık gibi unsurların DYY üzerinde olumsuz bir etkisi gözlemlenmemiştir (Coşkun, 2015: 45).

BÖLÜM 2: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ETKİLERİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM-İHRACAT İLİŞKİSİ VE DÜNYADA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri

2.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Genel Etkileri

Gerek gelişmiş ve gerekse GOÜ'ler DYY'leri gelişmeleri açısından en önemli kaynak olarak görmektedirler. Ekonomi literatür incelendiğinde yabancı şirketlerin ev sahibi ülke üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Genel anlamda öncelikli olumlu ekonomik etki olarak ev sahibi ülkedeki reel gelir artışlarına neden olduğu kabul edilmektedir. Reel gelir artışı aksi halde ev sahibi ülkenin sahip olamayacağı teknoloji, uzmanlık ve sermaye ithalinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2010: 69).

Dışsal olumlu etkiler, ev sahibi ülke ile sıkı bağlantıların kurulması ve ülkeye gelen uzmanlığın etkinliğinin yayılması olarak ortaya çıkabilir. Literatürdeki çoğu çalışmada görüldüğü üzere yerli firmalar yabancıların sahip olduğu firmaların tedarikçisi olduklarında ve bu firmaların ürettiği malların alıcısı konumuna geçtiklerinde daha fazla rekabetçi olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2010: 70).

Bunlarla beraber, DYY'ler yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisine bazı etkilerde bulunmaktadır.

Tablo 2.1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Genel Etkileri

İlk Aşamadaki Etkileri	Olgunluk Aşamasındaki Etkiler
Olumlu Etkiler	Olumlu Etkiler
-Yapısal değişim hızlanır.	- Ekonomik büyüme oranı artar. - Ticaret dengesi ve ihracat daha fazla iyileşir.
Olumsuz Etkiler	Olumsuz Etkiler
- Ani bir büyüme ortaya çıkmaz. - Dış ticaret açığı büyür. - Yeniden yapılanma işsizliği artırır. - Ülke parasının değeri üzerinde baskı oluşur. - Net yabancı varlıklar artar.	- Elde edilen kârın ev sahibi ülkeye geri dönüşü hızlanır. - Yatırımlardaki vergi teşviklerinin sonucu olarak vergi gelirlerinde düşüş yaşanır.

Kaynak: (Hunya'dan aktaran Bozdağlıoğlu, 2010: 47).

2.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülkelere Olumlu Etkileri

2.1.2.1. Sermaye Yetersizliğinin Giderilmesi ve Ekonominin Üretim Kapasitesinin Artması

Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi yetersizdir. DYY başlangıçta getirdiği sermaye ve daha sonra sağladığı kârların yeniden ülkeye yatırılması ülkenin üretim kapasitesini arttırmaktadır. Böylece büyümenin artmasını da sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2003: 729).

Yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede üretim yaparak milli gelire katkı sağlamaktadır (Terazi, 2011: 55).

2.1.2.2. Yeni Teknoloji ve İş Bilgisi (Know-how) Transferi

DYY'ler ev sahibi ülkeye yeni teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmektedir. Bu durumda DYY'ler teknoloji transferi yollarından biri olmaktadır. DYY yapan firmalar ev sahibi ülkede Ar-Ge faaliyetlerinde bulunur ve yerli personeli işletmecilik bilgisi, teknoloji ve know-how konularında eğitmiş olur (Terazi, 2011: 56).

2.1.2.3. İstihdam Artışı

DYY'nin istihdam üzerindeki etkisi yatırımın yapılma biçimiyle yakından alakalıdır. Ev sahibi ülkeye DYY yeni bir tesis kurma amacıyla gelmişse; bu durum yeni bir istihdam ortamı oluşturmaktadır; eğer satın almalar amacıyla gelmişse; bu durumda yerli yatırımcının yeni yatırımlara yönelmesi halinde istihdam artırıcı etkiler oluşturmaktadır (Candemir, 2009: 661).

2.1.2.4. Ödemeler Bilançosu, Döviz Girişi ve Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkeye yaptıkları DYY, o ülkenin döviz ihtiyacı sorununa ve ödemeler bilançosu dengesine olumlu etki yapmaktadır. Genellikle DYY ithalatın yerini almaktadır. Bu durum DYY'nin ev sahibi ülkede ithalatı azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla beraber DYY'ler, ÇUŞ'ların yabancı ülkelerdeki kendi firmalarına ve diğer firmalara yaptığı ihracatı arttırmaktadır. Böylece DYY ödemeler bilançosu üzerinde olumlu bir etki yapmış olmaktadır (Candemir, 2009: 661).

DYY'lerin ev sahibi ülkeye getirdiği dövizler ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkide bulunarak ödemeler dengesine pozitif etki yapmaktadır. Fakat daha sonra

yurt dışına kâr transferleri ve lisans ödemeleri yapıldığında ödemeler dengesi olumsuz etkilenebilir. Bu durumda ev sahibi ülkeler bunları sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunabilir. Ancak genellikle bu düzenlemeler firmalar tarafından iyi karşılanmaz (Seyidoğlu, 2003: 729).

DYY'nin ödemeler dengesine yaptığı net etki şu şekilde hesaplanmaktadır (Coşkun, 2015: 48):

$$B_t = I_t + X_t + S_t - (R_t + M_t + G_t + D_t)$$

I: Yabancı yatırımcının döviz olarak getirdiği sermaye

X: Yabancı yatırımcının ihraç ettiği ürünlerden edilen döviz geliri

S: Yabancı şirketin üretimi sonucu elde ettiği ithal ikamesi

R: Transfer edilen kârlar

M: İthal edilen sermaye malları, hammaddeler ve ara mallar

G: Yabancı üretim faktörlerine ödenen ve transfer edilen gelirler (teknoloji için lisans, kredi için faiz, yabancı işçi için ücret)

D: Yıllık olarak ayrılan amortisman değeri

B: Yabancı yatırımın ödemeler bilançosuna etkisi

t: Zaman

2.1.2.5. İhracatı Arttırma

DYY yapan ÇUŞ'lar dış piyasalar konusunda pazarlama tecrübesine, büyük satış ve pazarlama ağına sahiptir. Genellikle ev sahibi ülkede üretilen ürünler yalnız o ülkede satılmayıp başka ülkelere de satılarak ihracat hacmini arttırmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 729).

2.1.2.6. Rekabet Edebilirliği ve Verimliđi Arttırma

Günümüzde ülke ekonomileri global ekonomik sisteme daha fazla entegre olduğundan bunun bir sonucu olarak, gelişmiş ülkelere GOÜ'lere teknoloji transferini giderek çoğaltmaktadır. Bu durum, GOÜ'lerde üretim verimliliğini arttırmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. DYY'nin öneminin artmasının sebeplerinden

birisi de ülkelerin DYY aracılığıyla verimliliği arttırmayı istemesidir (Candemir, 2009: 663).

ÇUŞ'lar yerel firmalara kıyasla daha fazla sermaye yoğun çalışan, yetenekli ve becerili emeğe sahip, teknolojik bilgisi ve verimliliği daha fazla olan firmalardır. Bu özelliklerinin, ÇUŞ'lar tarafından yerli firmalara aktarılması yayılma etkisi veya teknolojik yayılma olarak isimlendirilmektedir. Bu etki DYY'lerin dolaylı etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Başarır, 2013: 49).

ÇUŞ'lar DYY yoluyla bir piyasaya girdiğinde yerel firmalarında verimliliği artmakta ve verimlilik üzerinden yayılma etkisi ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu durumda rekabetle karşı karşıya kalan yerli firmalar varlıklarını devam ettirebilmek için daha verimli üretim yapmaya çalışmaktadır (Başarır, 2013: 49).

DYY'ler tarafından yapılan üretim ülke içinde tekel konumunda ise, DYY'yi yapan ÇUŞ'ların ölçek ekonomileri yoluyla yabancı firmalar, ülke içindeki doğal tekel etkisini azaltarak refah artışı sağlamaktadır (Yılmaz, 2008: 74). Bu durum da DYY'ler piyasalardaki yarıışı artırarak ev sahibi ülke ekonomisine hareket kazandırmış olmaktadır.

2.1.2.7. Vergi Gelirleri Etkisi

Bir ülkede ÇUŞ'ların gittikleri ülkede etkin ve verimli olmaları ülkenin vergi gelirlerini artmasında önemli paya sahiptir. Bu durum kamu maliyesine pozitif etkilemektedir. ÇUŞ'ların DYY yoluyla yaptığı kârlar ev sahibi ülkeye önemli bir vergi kaynağı oluşturmaktadır (Bayar, 2013: 18).

2.1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Ev Sahibi Ülkelere Olumsuz Etkileri

2.1.3.1. Ekonomi ve Kültür Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması

DYY'ler işletme yönetimi üzerinde bir denetim sağlamaktadır. Bu durumda plansız kabul edilen DYY ana sektörleri ele geçirip ekonomiyi kontrol altına alabilir. Bu durum ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını için risk oluşturabilmektedir. (Seyidoğlu, 2003: 730). Ayrıca DYY yapan firmalar kendi kültürlerini de ev sahibi ülkeye taşıdıklarından, bu ülkenin kültürünü asimile ederek kendi kültürlerinin hakimiyetini arttırabilmektedir.

2.1.3.2. Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Üstünlüğü Yaratma ve Yerel Ekonomide Tekel Kurma

DYY yapan ÇUŞ'lar büyük sermayelere, teknolojik ve yöneticilik açısından avantaja sahiptir. Bu durum onlara haksız bir rekabet üstünlüğü sağlamakta ve rekabet gücü düşük olan yerli şirketlerin piyasayı terk etmesine neden olup, ÇUŞ'ların ekonomide tekel konumda olmasına yol açmaktadır (Terazi, 2011: 58).

DYY yapılan ülkede rekabetle ilgili yasal düzenlemeler yeterli değilse, firmaların söz konusu ülkede piyasaya hakim olması gibi rekabete ilişkin olumsuz etkisi olmaktadır. Dolayısıyla DYY yapan firmalar güçlü sermaye yapısına sahip olduğu için yatırım yaptıkları ev sahibi ülkelerin tekelleşmeleri söz konusu olmaktadır. DYY yapan firma ev sahibi ülkenin rekabete ilişkin yasalarındaki boşluklardan faydalanarak ya da ev sahibi ülke tarafından kontrolsüz şekilde sunulan teşvikler yoluyla tekelleşebilmektedir (Yılmaz, 2008: 69).

2.1.3.3. İşsizlik Artışı

DYY'ler gittikleri ülkelerde istihdamı arttırdıkları kadar işsizliğin artmasına da sebep olmaktadır. Satın alma ya da birleşme yoluyla DYY yapan firmalar, sermaye yoğun teknoloji kullanarak, kontrolünü ele geçirdikleri firmada sermaye yoğun teknolojinin gerektirdiği nitelikli iş gücünden ötürü çalışanların tamamının veya bir kısmının işine son verebilir (Görgülü, 2012: 22). Bu durum ilgili ülkelerde işsizliği artırır.

2.1.3.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Olumsuz Etkisi

DYY'lerin ihracatı arttırıcı ve ithalatı azaltıcı etkisi olduğu kadar, ülkede ihracatı azaltıcı ve ithalatı arttırıcı etkisi de bulunmaktadır. Örneğin DYY'ler sağladıkları döviz girişi ile ulusal paranın değerinin artmasına sebep olup dış ticareti olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla ev sahibi ülke ekonomisinde ithalatı arttırıcı ve ihracatı azaltıcı bir etki oluşturarak ödemeler bilançosunu olumsuz etkileyebilir (Candemir, 2009: 661-664).

Az gelişmiş ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığının yüksektir ve DYY yapan firmanın ev sahibi ülkeye ihracat yerine iç talebi karşılamak amacıyla üretim yaptığı

varsayıldığında ödemeler dengesi DYY'den olumsuz etkilenebilmektedir (Yılmaz, 2008: 68).

2.1.3.5. Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması

DYY yapan ülkeler, ev sahibi ülkelerin koyduğu kota ve tarife gibi dış ticaret engellerini aşarak ev sahibi ülkelerin dış ticaret düzenlemelerini olumsuz etkileyebilir (Seyidoğlu, 2003: 730).

2.1.3.6. İkili Yapıya Neden Olma

DYY'lerin ev sahibi ülkelerde geleneksel ya da modern üretim yapabilmesi ekonomide ikili bir yapıya sebep olmaktadır (Balcı Karatutlu, 2016: 27). Bu durumda DYY yapan firmalar başarılı olup büyürken yerli firmalar piyasadan silinmeye ya da zor şartlarda varlıklarını sürdürmeye çalışacaktır (Bozdağlıoğlu, 2010: 73).

2.1.3.7. Teknolojik Bağımlılık

ÇUŞ'lar Ar-Ge etkinliklerini DYY yapılan ülkeye getirmeyerek bunları ülkelerinde toplamaktadır. Bu durum ev sahibi ülke açısından teknolojinin devamlı dışarıdan ithal edilmesine dolayısıyla teknolojik bağımlılığın artmasına neden olmaktadır (Balcı Karatutlu, 2016: 27).

2.1.3.8. Çevresel Etkiler

DYY'ler çevreye zarar verici etkisi olan üretimleri sonucu ana yatırımcı ülkelerindeki maliyetli çevre standartlarından kaçmak için yatırım yapılan ülkelere gelmiş ise, kendi ülkeleri yerine bu standartlardan mahrum olan söz konusu ülkelerin çevresine zarar verebilmektedir (Görgülü, 2012: 24).

2.1.3.9. Döviz Giderlerini Arttırıcı Etki

Yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkede ürettikleri ürünün hammaddesini o ülkeden sağlamayıp kendi ana merkezlerinden sağlarsa, bu durum döviz giderlerini arttırmakta ve o ürünün ev sahibi ülke ekonomisine yaptığı katma değeri düşürmektedir (Terazi, 2011: 59).

Sonuç olarak DYY'nin ev sahibi ülkeler için, olumsuz etkileri olsa da bu etkilere çözüm yolu yatırımların aktarılmasını kısıtlamaktansa sosyal, çevresel koruma sağlamak ve yönetsel etkinliği arttırmaktır. Nedeni DYY, kısa vadede bazı

problemlere yol açsa da uzun dönemde yatırımcı ve ev sahibi ülkeye olumlu katkı sağlamaktadır (Bayar, 2013: 23).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım ve İhracat Arasındaki İlişki

2.2.1. Teorik Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat Arasındaki İlişki

Dünya ekonomisiyle entegre olmak isteyen ülkelerin ellerinde bulunması gereken iki önemli araçtan biri dış ticaret, diğeri ise DYY'lerdir. Bu iki araç pazarlama olanakları ve küresel rekabet gücü düşünüldüğünde birbirleriyle yakından ilgilidir.

DYY'ler, gelişmiş ve GOÜ'lerin büyümesinde, kalkınmasında, dış ticaret politikalarında önemli bir yere sahiptir. DYY'ler ülke ekonomisine, istihdama, getirdiği yönetim bilgisi yardımıyla üretime fayda sağlamakta ve ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabetini arttırarak dış ticaret dengesini olumlu etkilemektedir (Başaran, 2014: 13).

DYY'leri arttırmaya yönelik politikaların asıl hedefi ekonomiyi canlandırmak, büyümeyi sürdürülebilir hale getirmektir. Kuşkusuz ihracat bu hedefe ulaşmada en önemli yollardan biridir (Karagöz ve Karagöz, 2006: 119)

DYY'ler gittikleri ülkeye götürmüş oldukları sermaye bakımından ve elde ettikleri kârların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara dönüştürmeleriyle buldukları ülkenin üretim kapasitesinin artmasını sağlamaktadır. GOÜ'lerin çoğunda DYY'ler ekonomik kalkınmanın sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yatırımlar geldikleri ülkenin bankacılık, finans, sanayi, ulaşım, toptan ve perakende satış gibi sektörlerin iyileştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Terzi ve Pata, 2016: 168).

DYY yapan uluslararası firmalar, genellikle ev sahibi ülkenin yerel firmalarından daha büyüktür ve ihracatın artması için gerekli olan taşıma, iletişim ve finansal hizmetlerin geliştirilmesinde yüksek maliyetlere katlanabilmektedir. Aynı zamanda DYY yapan firmalar, ev sahibi ülkenin uzun vadede istihdamının, milli gelirinin ve ihracatının artmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum ise DYY'lerin ihracatı arttırıcı etkisini ortaya koymaktadır (Terzi ve Pata, 2017: 168).

DYY'ler ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik çalışmalara göz atıldığında, ilk olarak klasik ve neoklasik dış ticaret teorileri dikkat çekmektedir. Bu

anlamda Smith, Ricardo, Hecksher-Ohlin-Samuelson ve Mundell tarafından ortaya konulan görüşler öncüdür. Klasik ve neoklasik yaklaşımlar, DYY'lere çok az yer vermiş yalnızca yeni teorilerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Çetin ve Seker, 2010: 123).

Adam Smith mutlak üstünlükler ve David Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorilerinde sermayenin uluslararası hareketli olmadığını savunmuşlar ve DYY'ler ile ilgilenmemişlerdir. Faktörlerin uluslararası hareketliliği ülkeler arasındaki faktör ve fiyat farklılıklarına son vererek ticaret akımlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu noktadan hareket ederek Mundell (1957), uluslararası sermaye hareketlerinin ticareti ikame ettiğine değinmiş, ithalata uygulanan engellerin küresel düzeyde ihracat üzerinde azaltıcı bir etkide bulunacağını ve böylece DYY'leri hareketlendireceğini belirtmiştir (Hayta, 2011: 567). Bu yaklaşım portföy yatırımlarını da içerisinde barındırdığı için DYY'leri açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Hecksher-Ohlin-Samuelson teorisi uluslararası ticaretin farklı faktörleri kullanan ülkeler arasında olacağını, faktör fiyatları eşitlenince bu ticaretin biteceğini, DYY'ler ile dış ticaret arasında ikame ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Hecksher-Ohlin-Samuelson sonrası DYY'ler ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik ve ampirik çalışmalarda bu iki değişken arasındaki ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır (Çetin ve Seker, 2010: 123).

Bozdağlıoğlu ve Özpınar (2011a) teorik olarak yaptıkları çalışmalarında DYY'lerin ihracata etkisini incelemişlerdir. DYY'lerin ürün yaşam döngüsü teorisi kapsamında farklı kademelerde yapılabileceğini belirtilmiş olup uçan kazlar modelinde DYY'nin birçok GOÜ'ye yayıldığından bahsetmişlerdir. Çalışmada ayrıca yeni büyüme teorisi DYY'lerin teknoloji transferi, yaparak öğrenme ve emeğin eğitimi konularında etkili olarak iktisadi büyümeye fayda sağladığı vurgulanmıştır.

2.3. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Sermaye yatırımları dünya genelinde 16. yüzyılda ortaya çıkmış fakat Sanayi Devrimi ile birlikte hareket alanı bulmuş ve artış göstermeye başlamıştır. Özellikle sanayi devriminin başladığı ülke olarak gösterilen İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde sermaye miktarında önemli artışlar görülmüştür. 1850-1945 dönemlerinde Batı Avrupa'dan Asya, Afrika ve Amerika'nın gelişmemiş bölgelerine giden yabancı sermaye yatırımları I. Dünya Savaşından sonra daha çok ABD'ye yönelmiştir. 1929

Dünya Ekonomik Buhranı yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına neden olmuştur (Bayraktar, 2003: 7). Bu yatırımlar daha çok sömürgelere ve bazı GOÜ'lere aktarılmıştır. Bu durumun nedeni DYY yapan ülkelerin üretimi için gerekli olan hammaddeleri elde etmek istemesidir (Göz, 2009: 39).

Yabancı sermaye yatırımları II. Dünya Savaşına kadar portföy yatırımları biçiminde gerçekleşmiş, bu tarihten sonra DYY'ye dönüşmüştür (Göz, 2009: 39). DYY'lerin gelişimi özellikle II. Dünya savaşı sonrası dönemde olmuştur. 1958'de AB'nin kurulmasıyla DYY'lerde hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu artış genel olarak ABD'den Avrupa ülkelerine doğru olmuştur. Nedeni AB'nin gümrük birliğine bağlı kurulması ve diğer ülkelere ortak gümrük birliği tarifesi uygulamasıdır. Bu dönemde DYY'ler daha çok petrol ve kaynak zengini ülkelere yapılmıştır. 1973 yılında petrol krizinin patlak vermesiyle dolayı DYY artışı azalmış ve yapılan yatırımların çoğu ABD kaynaklı olmuştur (Koçtürk ve Eker, 2012: 37).

1970'li yıllarda uluslararası ticaret ön plandayken 1980'li yıllardan sonra DYY'ler ön plana çıkmıştır. 1980'li yıllardan sonra DYY'lerde artış görülmüştür. Bu artışta 1980'li yıllarda ülkelerin uluslararası piyasalara açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaştırılması, firma birleşmelerine ve satın almalarına yönelik teşvik edici düzenlemelerin yapılması etkili olmuştur. Bu dönemde GOÜ'lerin DYY'den faydalanması hızla büyümelerinin nedenlerinden biri olmuştur. Sanayileşmiş ve GOÜ'lerin tutumları DYY'lerin artmasında önemli olmuştur. 1980'li yılların sonunda özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çin'in dünya ekonomisi ile entegre olması DYY'leri hızlandırmıştır (Coşkun, 2015:54).

Özel bankalara büyük miktarda borçlanan GOÜ'ler (Meksika, Brezilya gibi) borçlarını vadesinde ödeyemeyince 1982 yılında önemli borç krizi yaşanmıştır. Bu yüzden GOÜ'ler DYY'leri ülkeye çekmek için yatırımcıyı koruyan düzenlemeler ve özendirici politikalar yapmıştır. Bu durum 1980'li yıllara kadar gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen DYY'lerin 1990'lı yıllarda GOÜ'lere de aktarılmasını da sağlamıştır (Göz, 2009: 41). Bölgesel olarak bakıldığında 1980 yılına kadar en fazla yabancı sermaye girişi Latin Amerika ülkelerine doğru gerçekleşmiştir. 1980 yılı başlarında Latin Amerika borç krizine girmiş ve ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Bu dönemde DYY'ler Doğu Asya ülkelerine yoğunlaşmıştır. 1990 yılından sonra yaşanan

küresel kriz nedeniyle bu ülkelere DYY'ler azalmıştır. Söz konusu olan dönemde ekonomisi hızla gelişmekte olan Çin, DYY'lerin ilgi odağı olmuştur (Pektaş, 2016: 40).

Bu gelişmeler sonrasında özellikle 1990'lı yıllarla birlikte, GOÜ'lere DYY girişlerinde artış görülmüştür. Gelişmekte olan ekonomiler 1991'de dünyadaki toplam DYY'lerin %22,3'ünü, 1994'te %35,2'sini, 1998'de %25,9'unu ve 2000'de %15,9'unu almıştır. 2005 yılından sonra Gelişmekte olan ekonomilerin dünyadaki yatırım artışından aldığı pay artmıştır (Coşkun, 2015: 54).

Tablo 2.2'de 1990-2018 yılları ve arasında dünyadaki DYY girişlerinin gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan ekonomiler ve geçiş ekonomileri arasındaki dağılımı verilmiştir.

Gelişmekte olan ekonomilere yapılan DYY'ler de önemli derecede artış görülmüştür. Gelişmekte olan ekonomiler ve geçiş ekonomilerine yapılan toplam DYY girişi, 2012 yılında gelişmiş ülkelere göre daha fazla olmuştur. Gelişmekte olan ekonomilere DYY girişi 2014 yılında 685 milyar dolara yükselirken, gelişmiş ülkelere olan DYY girişi 597 milyar dolara ve geçiş ekonomilerinde DYY girişi 57 milyar dolara düşmüştür.

Tablo 2.2: Dünyada ve Bazı Ekonomilerde Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler: 1980-2018 (Cari ABD Doları-Milyar Dolar)

Yıllar	Dünya	GOÜ Ekonomileri	Geçiş ekonomileri	Gelişmiş ekonomiler
1990	205	35	75	170
1991	154	39	204	114
1992	163	53	2	108
1993	220	76	3	141
1994	255	102	10	151
1995	342	118	4	220
1996	389	147	5	236
1997	481	185	10	286
1998	691	175	7	509
1999	1.076	216	7	853
2000	1.359	232	6	1.121
2001	773	216	8	548
2002	590	166	10	414
2003	551	195	18	338
2004	693	262	29	408
2005	949	331	31	587
2006	1.404	403	59	941
2007	1.894	522	87	1.284
2008	1.485	578	118	790
2009	1.179	461	62	656
2010	1.372	628	64	680

Tablo 2.2'nin devamı

Yıllar	Dünya	GOÜ Ekonomileri	Geçiş ekonomileri	Gelişmiş ekonomiler
2011	1.568	664	79	824
2012	1.575	652	65	858
2013	1.425	649	84	693
2014	1.339	685	57	597
2015	1.921	744	36	1.141
2016	1.868	670	64	1.133
2017	1.430	671	47	713
2018	1.343	706	34	557

Kaynak: (UNCTAD ve YASED, 2019).

2018 yılına gelindiğinde gelişmiş ekonomilere yapılan DYY girişleri, 2004'ten bu yana en düşük seviyeye düşerek 557 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılında gelişmekte olan ekonomilere yönelik DYY girişleri, bölgeler arasında farklılık göstermekle birlikte artış göstererek 706 milyar dolara yükselmiştir. Gelişmekte olan Asya ve Afrika ülkeleri 2018'de daha fazla DYY girişi elde etmiştir.

Bu yılda geçiş ekonomilerine yönelik DYY girişleri ise 2005'ten bu yana en düşük üçüncü seviye olan % 28 oranında düşerek 34 milyar dolara gerilemiştir (Yased, 2019: 10).

Tablo 2.3: Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım Giriş Sıralaması: 2017-2018 (Milyar Dolar)

Ülke	2017 (Milyar \$)	2018 (Milyar \$)	2017 Sıralaması	2018 Sıralaması
ABD	277.258	251.814	1	1
Çin	134.063	139.043	2	2
Hong Kong (Çin)	110.685	115.662	3	3
Singapur	75.723	77.646	5	4
Hollanda	58.189	69.659	7	5
Birleşik Krallık	101.238	64.487	4	6
Brezilya	67.583	61.223	6	7
Avustralya	42.294	60.438	8	8
İspanya	20.918	43.591	17	9
Hindistan	39.904	42.286	9	10
Kanada	24.832	39.625	15	11
Fransa	29.802	37.294	13	12
Meksika	32.091	31.604	12	13
Almanya	36.931	25.706	11	14
İtalya	21.969	24.276	16	15
Endonezya	20.579	21.980	18	16
İsrail	18.169	21.803	19	17
Vietnam	14.100	15.500	21	18
Kore Cum.	17.913	14.479	20	19
Rusya Fed.	25.954	13.332	14	20

Ülke	2017 (Milyar \$)	2018 (Milyar \$)	2017 Sıralaması	2018 Sıralaması
Türkiye	11.478	12.944	25	21

Kaynak: (Yased, 2019: 10).

Tablo 2.3’de 2017-2018 uluslararası DYY girişi sıralaması verilmiştir. Buna göre, ABD’de 2017 yılında DYY akışı 277 milyar dolar olurken 2018 yılında 251 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Küresel anlamda en çok DYY çeken ekonomi ABD olurken, bunu ikinci sırada Çin üçüncü sırada ise Honkong takip etmiştir. Diğer ülkelerin sıralamasında 2017 ve 2018 yıllarında değişiklik görülmüştür.

2.4. Avrupa Birliği’nde Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Küresel ekonomide DYY’lerin hem ithalatçısı hem de ihracatçısı konumuna sahip olan Avrupa Birliğinde sermayenin serbest dolaşımı için alınan ilk karar 1988 yılında çıkarttığı Konsey direktifi kararlarıdır. Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı olan AB bir entegrasyon hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımı Roma Antlaşmasında düzenlenmiştir. Ancak tüm üye ülkeler arasında sermayenin serbest dolaşımı yetkisi 1 Temmuz 1990 tarihinde verilmiştir (Çeken, 2002: 27).

AB 2004 yılında birlik sınırlarını genişleterek dikkat çekici duruma gelmiştir. AB’ de Ortak Ticaret Politikası uygulaması ve Tek Pazar oluşturulması DYY’lerin bu birliğe üye olan ülkelere girişi açısından önemli olmuştur. Avrupa Birliği’ne üye ülkeler ortak politika uygulamalarıyla DYY çekme potansiyellerini arttırmıştır (Koç, Kazar ve diğerleri, 2009: 265).

Tablo 2.4’te 2013-2018 döneminde DYY giriş ve çıkışları verilmiştir. Bu verilere göre 2013 yılında DYY girişi 345 milyon dolar olurken aynı yılda DYY çıkışı ise 342 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013-2018 döneminde en fazla DYY girişi ve çıkışı 2015 yılında görülmüştür. Bu yılda DYY girişi 635 milyon dolar olurken DYY çıkışı ise 654 milyon dolar olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre DYY giriş ve çıkışlarında azalma görülmüştür.

Tablo 2.4: Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: 2013-2018 (Milyon Dolar)

Yıllar	DYY Girişleri (Milyon \$)	DYY Çıkışları (Milyon \$)
2013	345.034	342.914
2014	265.619	214.230
2015	635.840	654.956
2016	556.118	489.526
2017	340.570	412.873
2018	277.640	390.388

Kaynak: (UNCTAD, 2019: 212).

2.5. Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret

Dünya ticaretindeki payı oldukça büyük olan AB'nin bu payı gittikçe daha da artmaktadır. Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinin artmasıyla 1 Ocak 1958 tarihinde Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla ortak ticaret politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu politika ile üye ülkeler arasında tarifeler, miktar kısıtlamaları gibi engellerin kaldırılması, ortak bir gümrük ve ticaret politikası uygulanması böylece tek pazar oluşturulması amaçlanmıştır (Girit, 2015: 20).

Roma Antlaşması'na göre ayrıca topluluğun tüm mallarının serbestçe dolaşması, üye ülkeler arasında tüm vergilerin ithalatta ve ihracatta kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulanması öngörülmüştür (Dilbaz Alacahan ve Akarsu, 2017: 30).

Tablo 2.5'deki Avrupa Birliği'nin son 10 yıllık dış ticaretine bakıldığında, 2006-2015 yılları arası toplam ihracatının % 37 artarak, 2015 yılında yaklaşık 2 milyar dolar; toplam ithalatının ise % 12 artarak 2015 yılında 1.9 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. AB'nin 2015 yılında dış ticaret fazlası ise yaklaşık 67 milyar dolar olduğu görülmüştür.

Tablo 2.5: Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret: 2006-2015 Dönemi (Milyar Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat
2006	1.448	1.719
2007	1.691	1.986
2008	1.931	2.339
2009	1.524	1.722
2010	1.797	2.033
2011	2.164	2.409
2012	2.166	2.313
2013	2.305	2.240

Yıllar	İhracat	İthalat
2014	2.264	2.249
2015	1.987	1.920

Kaynak: Avrupa Birliği Dış Ticaret Raporu, 2017.

Tablo 2.6’te 1990-2018 dönemi AB’de mal ve hizmet ihracatının ve ithalatının GSYH içerisindeki payı (%) verilmiştir. AB’nin mal ve hizmet ihracatının GSYH’ye oranı 1990-2018 döneminde dalgalanmalar görülmekle birlikte genel olarak artma eğiliminde olmuştur. Bu dönemde mal ve hizmet ithalatının GSYH’ye oranına incelendiğinde ise genel olarak istikrarlı bir eğilim görülmüştür. En çok dikkat çeken yıl 2008 yılı olmuştur. Bu yılda ABD’de başlayan 2008 Küresel Finansal Krizinden AB ülkeleri de etkilenmiş ve 2009 yılında ihracat ve ithalat azalma gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu yılda mal ve hizmet ihracatının ve ithalatının GSYH içerisindeki payında azalma olmuştur.

Tablo 2.6: 1990-2018 Dönemi Avrupa Birliği’nde Mal ve Hizmet İhracatının ve İthalatının GSYH İçerisindeki Payı (%)

Yıllar	İhracatın GSYH İçerisindeki Payı (%)	İthalatın GSYH İçerisindeki Payı (%)	Yıllar	İhracatın GSYH İçerisindeki Payı (%)	İthalatın GSYH İçerisindeki Payı (%)
1990	25,69	26,38	2005	35,54	34,65
1991	25,75	26,01	2006	37,65	37,01
1992	25,67	25,85	2007	38,28	37,52
1993	25,91	24,93	2008	38,86	38,45
1994	27,29	26,07	2009	34,7	33,55
1995	28,53	27,1	2010	38,33	37,35
1996	28,93	27,5	2011	41,01	39,87
1997	30,75	29,05	2012	42,17	40,05
1998	30,94	29,7	2013	42,3	39,63
1999	31,12	30,35	2014	42,64	39,73
2000	34,31	34,07	2015	43,28	39,95
2001	34,24	33,49	2016	42,95	39,54
2002	33,47	32,04	2017	44,41	40,98
2003	32,8	31,69	2018	44,74	41,75
2004	34,18	32,93			

Kaynak: databank.worldbank.org (10. 06. 2019)

BÖLÜM 3: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İHRACAT ÜZERİNE ETKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN BİR ANALİZ

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve İhracat İlişkisine Dair Ampirik Literatür

İhracatın ekonomik büyümenin önemli faktörlerinden biri olarak görülmesi DYY ile ihracat arasındaki ilişkinin açıdan analiz edilmesinde etkin olmuştur. Teorik ve ampirik literatürde DYY'lerin ihracat performansını nasıl etkilediği konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Ampirik olarak incelendiğinde bazı çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımların ihracat üzerindeki etkisinin anlamsız ya da negatif, bazılarında ise güçlü bir pozitif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.1'de DYY ile ihracat arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde inceleyen çalışmalar sunulmuştur. Çalışmaların genelinde tek ülke örnekleme olduğundan zaman serisi analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle DYY ile ihracat arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.1: Ulusal Literatürde Doğrudan Yabancı Yatırım ile İhracat Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalardan Örnekler

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örnekleme	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmanın Bulguları
Karagöz ve Karagöz (2006)	Türkiye 1991:01-2003:02	Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi	DYY, İhracat	İhracattan DYY'ye doğru nedenselliğin olduğu tespit edilirken DYY'den ihracata doğru bir nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Altıntaş (2007)	Türkiye 1996:1-2007:2	VAR, Granger Nedensellik, Johansen Eş Bütünleşme Analizi	DYY, İhracat, İthalat	Çalışmada tek değişkenli modellerde DYY ile ihracat ve ithalat arasında uzun dönemde olumlu ilişkinin ve uzun dönemde DYY'den ihracata doğru tek yönlü ilişkisinin olduğu ulaşılmıştır.

Tablo 3.1'in devamı (I)

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örneklemi	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmanın Bulguları
Bozdağlıoğlu ve Özpınar (2011b)	Türkiye 1992:1-2009:7	VAR, Granger Nedensellik Analizi	Döviz Kuru, DYY, Faiz Oranı, Enflasyon ve Sanayi Üretimi, İhracat, Dışa Açıklık Oranı, Toptan Eşya Fiyat Endeksi, Hazine Faiz Oranı (%), KRİZ Kukla Değişen	Türkiye'de, DYY'den, ihracata tek yönlü bir nedensellik varlığına ve ihracatta olan değişimlerin yaklaşık %6'sının DYY'den kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.
Delice ve Birol (2011)	Türkiye 1992-2011	ARDL Sınır Testi	DYY, İhracat, İthalat	1992-2001 döneminde ihracat ile DYY arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. 2002-2011 döneminde ise ihracat ile DYY arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş ve DYY, kısa ve uzun dönemde ihracatı olumlu etkilemektedir.
Gocer ve diğeleri (2012)	Türkiye 2000-2010	ARDL Sınır Testi, Engle-Granger ve Johansen Analizi	DYY, İhracat	DYY ve ihracat arasında eşbütünleşme ilişkisi var olduğu ve uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. DYY'nin, ihracat üzerindeki etkisi olumludur. Kısa dönemde ise DYY'ler, ihracatı bir sonraki dönem etkilemektedir.
Acaravcı ve Öztürk (2012)	10 AB Ülkesi 1994-2008	ARDL Sınır, Granger Nedensellik Testi	DYY, İhracat, Büyüme	DYY ile ihracat arasında nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. DYY büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.
Çetin ve Seker (2013)	Gelişmekte Olan 8 Ülke 1980-2009	Granger Nedensellik, Toda Yamamoto ve Dolado-Lutkepohl Nedensellik Analizi	Reel İhracat, Reel Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Toda-Yamamoto test sonuçları; Polonya ve Meksika ekonomilerinde DYY' den ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik, Pakistan ve Türkiye'de ise ihracattan DYY'ye tek yönlü bir nedensellik tespit etmiştir. Dolado-Lutkepohl test sonuçlarına göre; Polonya'da DYY'den ihracata tek yönlü bir nedensellik, Tayland ve Pakistan'da ihracattan DYY'ye tek yönlü bir nedensellik görülmüştür.

Tablo 3.1'in devamı (II)

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örnekleme	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmanın Bulguları
Bayar (2013)	Türkiye 1974-2011	VAR, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	DYY, İhracat, İthalat, GSYH, Ekonomik büyüme	Çalışmada ihracattan DYY'ye tek taraflı nedensellik tespit edilmiştir.
Başaran (2014)	Türkiye 1980-2012	Johansen Eşbütünleşme Yöntemi	Dış Ticaret, DYY	Yapılan analizler DYY'den ihracata ve ihracattan DYY'ye doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Terzi ve Pata (2016)	Türkiye 1982-2011	Granger Nedensellik Analizi Etki-Tepki ve VAR Analizleri JJ Eş Bütünleşme Testi	DYY, İhracat, İthalat	Analizler sonucunda, ihracattan DYY'ye tek yönlü bir nedenselliğe ulaşılmıştır.
Kızılkaya ve diğerleri (2017)	Gelişmekte Olan 12 Ülke 2000-2012	Panel Veri Analizi	DYY, Dışa açıklık, Yüksek teknoloji ürün ihracatı, Kişi başına düşen reel gelir, Patent başvuruları ve Ar-ge harcamaları	DYY ve dışa açıklığın %1 önem düzeyinde yüksek teknoloji ürün ihracatını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Şeker ve Şimdi (2017)	Türkiye 1983-2014	Engle-Granger Nedensellik, Johansen Eşbütünleşme Testleri	İhracat, DYY, Sabit Sermaye Yatırımları	Çalışmada sabit sermaye yatırımları ve ihracattan DYY'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Kaynak: Yazar tarafından ilgili çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.2'de yer alan uluslararası literatür incelendiğinde hem zaman serisi (tek ülke), hem de panel veri (çok ülke) analiz yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaların genelinde bulgularında DYY'nin ihracat üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın örneklemini AB ülkeleri oluşturduğu için literatürde AB ülkeleriyle ilgili çalışmalar incelendiğinde DYY ile ihracat arasında bir nedenselliğin olduğu ve DYY'nin ihracat performansını pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.2: Uluslararası Literatürde Doğrudan Yabancı Yatırım ile İhracat Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalardan Örnekler

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örnekleme	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmanın Bulguları
Dritsaki vd. (2004)	Yunanistan 1960-2000	Zaman Serisi, Granger Nedensellik Analizi	DYY girişleri, İhracat	DYY girişlerinden ihracata doğru tamamlayıcı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Xuan ve Xing (2006)	Vietnam 1990-2004	Gravity Denklemleri	DYY, İhracat	Ampirik sonuçlara göre; Vietnam'ın ihracatının artmasındaki en önemli faktörlerden biri DYY'dir. Bulgular, DYY'deki %1 artışın ihracatta % 0.13'lük bir artışa yol açtığı yönündedir.
Samsu ve diğerleri (2008)	Malezya 1970-2003	Eşbütünleşme, VAR, Granger Nedensellik Analizi	DYY, İhracat	DYY girişi ve ihracat arasında kısa vadede nedensellik etkisi bulunmazken, uzun vadede DYY girişinin ihracat üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür.
Pham ve Tran (2009)	Vietnam 1995-2006	GMM tahmini, Granger Nedensellik Analizi	DYY, İhracat, GSYH	DYY, beş sektörde (gıda, tarım, ormancılık ve balıkçılık, sıvı yağ ve gaz sektörü) uzun vadede ihracata neden olmaktadır.
Pacheco-López (2009)	Meksika 1970-2000	Eşbütünleşme, VAR, Granger Nedensellik Analizi	DYY, İhracat, İthalat	DYY ile ihracat arasında uzun dönemde bir ilişkinin ve çift yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Rădulescu ve Şerbinescu (2012)	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri 1990-2010	İstatistiksel Veri Analizi	DYY, Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat	DYY'nin ihracat üzerindeki olumlu etkisi tespit edilmiştir. DYY girişlerinin, geçiş ekonomilerinde arz kapasitesinin artmasını sağlayarak daha fazla ihracata neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bhatt (2005)	Çin 1990-2008	Eşbütünleşme, VAR, Granger Nedensellik Analizi	GSYH, DYY, İhracat	DYY'de ki 1 birimlik artış, ihracatta % 0,04'lük bir artışa yol açacağı ve İhracat, DYY ve GSYH arasında uzun vadeli denge ilişkisi tespit edilmiştir. DYY'den ihracata tek yönlü bir nedenselliğe ulaşılmıştır.

Tablo 3.2'nin devamı

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örnekleme	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmanın Bulguları
Bucevska (2014)	Makedonya ve Türkiye 2001-2011	EGLS (Kesit ağırlıkları) Kıyaslama Modeli, GLS Yöntemi	Reel Efektif Döviz Kuru, Potansiyel GSYH, Ticaret liberalizasyonu, İhracat, DYY	Ticaretin serbestleştirilmesinin ihracata pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. DYY'nin ihracat performansı üzerinde olumlu bir etkisi bulunmuştur.
Mitic ve Ivić (2016)	Avrupa Geçiş Ekonomileri 1996-2012	Korelasyon Analizi	DYY, GSYH, İhracat	DYY ve mal ihracatı arasında önemli bir korelasyon ilişkisi olduğu görülmüştür.
Popovici (2018)	AB ülkeleri 1999-2012	Panel Veri Analizi	DYY, İhracat Gerçek etkili Döviz kuru, Emek maliyet endeksi, Ticaret özgürlüğü, Kukla değişken	DYY'lerin AB'ye yeni üye olan ülkelerin ihracat performansını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından ilgili çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.2 Veri Seti

Çalışmada düzenli veri setine ulaşılan 12 Avrupa Birliği ülkesinde doğrudan yabancı yatırımların ihracat performansına etkisi incelenmiştir. Çalışma 1990-2018 dönemini kapsamaktadır. Avrupa Birliği ülkelerine (Kıbrıs, Fransa, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Malta, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Almanya) ait bu verilerin tamamı Dünya Bankası'ndan (World Bank: WB) ABD doları olarak alınmıştır.

DYY'lerin ihracat performansına etkilerini amaçlayan analizde ekonomik büyüme değişkeni, DYY'yi etkilemesi muhtemel kontrol değişken olarak kullanılmıştır. Analizimizde kullanılan değişkenlere ait özet Tablo 3.3'te belirtilmiştir.

Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmış olup, araştırmanın veri setini; 1 adet bağımlı, 2 adet bağımsız değişken olmak üzere toplam 3 değişken oluşturmaktadır.

Tablo 3.3: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Kısaltma	*	Tanım	Birim	Kaynak
İhracat	EXPORT	+ -	Mal ve hizmet ihracatı	Cari ABD Doları	World Bank
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	FDI	+	Doğrudan yabancı yatırım, net	Cari ABD Doları	World Bank
Büyüme	GDP	+	Kişi başına GSYH	Cari ABD Doları	World Bank

*İhracat ile değişkenler arasındaki ilişkinin beklenen yönü

3.2.1. Değişkenler

3.2.1.1. Bağımlı Değişken

Bağımlı değişken ihracattır. Mal ve hizmet ihracatı, tüm dünyadaki mal ve hizmetlerin değerini temsil eder. Mal, navlun, sigorta, nakliye, seyahat, telif hakları, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi, iş, kişisel ve devlet hizmetleri gibi diğer hizmetleri içerir. Çalışanların ücretlerini ve yatırım gelirlerini (eski adıyla faktör hizmetleri) ve transfer ödemelerini hariç tutulmaktadır. Veriler cari ABD doları cinsindedir.

3.2.1.2. Bağımsız Değişken

Bağımsız değişken DYY'dir. DYY, yatırımcınıninkinden farklı bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmede kalıcı bir yönetim faizi (oyların % 10'u veya daha fazlası) elde etmek için net yatırım girişidir. Öz kaynaklar, kazançlar yeniden yatırımı, diğer uzun vadeli sermaye ve ödemeler dengesinde gösterildiği gibi kısa vadeli sermaye toplamıdır. Bu seri toplam net DYY'yi göstermektedir. BPM6'da finansal hesap bakiyeleri, varlıklardaki değişim eksi borçlardaki değişim olarak hesaplanmaktadır. Net DYY çıkışları varlıklardır ve net DYY girişleri borçlardır. Veriler cari ABD doları cinsindedir.

3.2.1.3. Kontrol Değişkeni

Çalışmanın kontrol değişkeni ekonomik büyümedir. Alıcının fiyatlarıyla GSYH, ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt katma değer yanı sıra ürün vergileri ve eksi ürünlerin değerine dahil olmayan sübvansiyonların toplamıdır. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için indirimler yapılmadan hesaplanmaktadır. Veriler cari ABD doları cinsindedir. GSYH

için dolar rakamları, tek yıllık resmi döviz kurları kullanılarak iç para birimlerinden dönüştürülmüştür. Resmi döviz kurunun fiili döviz işlemlerine uygulanan oranı yansıtmadığı birkaç ülke için alternatif bir dönüşüm faktörü kullanılmıştır.

3.3. Model

Bu çalışmada 1990-2018 dönemi dikkate alınarak 12 Avrupa Birliği ülkesine ait DYY'nin ihracat performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu ilişkiye ait tahmin edilen model denklem (1)'deki gibidir.

$$\text{EXPORT}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{FDI}_{it} + \alpha_2 \text{GDP}_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Modelde bağımlı değişken olan, EXPORT_{it} , i ülkesinin t yılındaki ihracat performansını göstermektedir. Modelin bağımsız değişkeni FDI_{it} , i ülkesinin t yılındaki doğrudan yabancı yatırımı gösterirken kontrol değişken olan GDP_{it} , i ülkesinin t yılındaki ekonomik büyümesini göstermektedir. Son olarak e_{it} ise hata terimini göstermektedir.

3.4. Yöntem

3.4.1. Panel Veri Analizi

Literatüre bakıldığında son yıllarda ekonometrik çalışmalarda panel veri analizine yönelik ilgi artmış ve günümüzde bu analiz daha fazla tercih edilen bir yöntem olmuştur.

Panel veri analizi; bireyler, ülkeler, hanehalkları, firmalar, bölgeler gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerinin belli bir zaman diliminde bir arada toplanmasıdır (Baltagi, 1995: 1). Dolayısıyla panel veri analizi, kesit analizi ile zaman serisi analizini birleştirmektedir.

Panel veri analizinde bağımlı değişken için N sayıda birim ve bu birimlere ait T dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak analiz yapılmaktadır. Genel olarak doğrusal panel veri denklemi (2) numaralı eşitlik ile ifade edilmektedir (Kaya ve Yılmaz, 2006: 69):

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \beta_{3it} X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad t=1 \dots T \text{ ve } i=1 \dots N \quad (2)$$

Panel veri analizinin en basit hali, modelde yer alan katsayıların tüm yatay kesit birimleri için sabit tutulmasıdır. Bu varsayım (3) numaralı denklemle gösterilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

(3) numaralı eşitlik tüm bağımsız değişkenlerin, yatay kesit birimlerinin hepsini eşit derecede etkilediğini öngörmektedir. Fakat bağımsız değişkenlerin, birimlerin her birini farklı etkilediği varsayılırsa bu denklem yetersiz kalmaktadır. Bu durumda başlangıç noktası, tüm birimler için sabit tutulabilir ya da bir kısıt konulmayarak, her bir yatay kesit birimleri için farklı başlangıç noktalarının olmasına izin verilebilir. Bu doğrultuda, başlangıç noktası için “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” olmak üzere iki farklı yöntem bulunmaktadır (Yüce Akıncı ve diğerleri, 2013: 86). Bu çalışmada sabit etkiler modeli kullanılacağı için söz konusu model açıklanmaya çalışılmıştır.

3.4.2. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri analizlerinde, katsayıların birimlere ya da birimler ile zamana göre farklılaştığının varsayıldığı modellere “sabit etkiler modeli” adı verilmektedir. Sabit etkiler modelinin temelinde birimler arasındaki değişikliklerin, sabit terimde meydana gelen değişikliklerle yakalanabileceği üzerine kuruludur. Bu yüzden modelde yalnızca sabit terim değişmekte ve sabit terim zamana göre değil, kesit bazında değişiklik göstermektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37).

Genel olarak sabit etkiler modeli, (4) numaralı denklem yardımıyla ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_1 + \alpha_i + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i=1,2,\dots,G \quad t=1,2,\dots,N \quad (4)$$

Denklemden Y_{it} , bağımlı değişkeni; β_1 , sabit terimi; α_i , i kesiti için ortalama sabit terimden farklılığı; X_{it} , bağımsız değişkenleri; i bireyler, ülkeler gibi yatay kesit birimini; t, zaman boyutunu ve ε_{it} ise hata terimini göstermektedir (Yüce Akıncı ve diğerleri, 2013: 86).

3.5. Analiz Bulguları

3.5.1. Ön Testler

Panel veri analizini test etmek için her şeyden önce tahminci seçimiyle başlanmaktadır. Bu yüzden ilk olarak gözlemlenemeyen bireysel etkilerin varlığını test etmek için Anova F testi yapılmaktadır.

3.5.1.1. ANOVA F Testi

Klasik modelde hem sabit hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu yani bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayılmaktadır.

Bu test, klasik modelin geçerliliğini test etmek için kullanılmaktadır. Bu testte genel anlamda, verinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediği test edilmektedir, veri birimlere göre farklılık göstermiyorsa klasik model uygundur.

Tüm parametrelerin birimlere göre değişip değişmediğini sınamak için kullanılan bu test, eğim parametresi tüm birimler için sabitken sadece sabit parametrenin birimlere göre değişip değişmediğini test etmek için de kullanılabilir. ANOVA F test ismiyle anılan bu test, Moulton ve Randolph (1989) tarafından önerilmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan bu testte temel hipotez birim etkiler modelde gölge değişkenler tarafından ifade edildiğinden,

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_{N-1} = 0$$

şeklini almaktadır (Tatoğlu, 2013: 164). Yani modelin sıfır hipotezi “birim etkisi yoktur” şeklindedir.

Buradaki modele ilişkin F testi sonuçları $F(11, 334) = 47.18$ ($\text{Prob} > F = 0.0000$) olduğundan H_0 reddedilmiştir. Dolayısıyla birim etkisi vardır (Tablo 3.4).

3.5.1.2. Breushch-Pagan Lagrange Çarpanı (Breushch-Pagan LMTesti)

Breushch-Pagan (1980), bireysel heterojenliğin varlığını başka bir ifadeyle havuzlanmış en küçük kareler modelinin uygun olup olmadığını tesadüfi etkiler modeline karşı sınamak için, havuzlanmış en küçük kareler modelinin kalıntılarına dayanan, Lagrange Çarpanı (LM) testini geliştirmişlerdir (Tatoğlu, 2013: 172).

Tablo 3.4’te modele ait Breushch-Pagan LM testi sonuçları verilmiştir.

H_0 : Bireysel etkilerin varyansı sıfıra eşittir. Sonuçlara göre, H_0 hipotezi reddedildiğinden bireysel etkilerin varlığı söz konusudur.

3.5.1.3. Hausman Testi

Panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için bu test uygulanmaktadır. Hausman testi bu modelleri karşılaştırarak uygun tahmincinin hangisi olduğunu göstermektedir.

Sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan birisi, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığıdır. Eğer aralarında korelasyon yoksa, tesadüfi etkiler modeli geçerlidir (etkindir). Bu bilgi kullanılarak sabit etkiler modeli için grup içi tahminci ve tesadüfi etkiler modeli için esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi arasında seçim yapılabilmektedir. Testin sıfır ve alternatif hipotezi şu şekildedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 179):

H_0 : açıklayıcı değişken ve birim etki arasında korelasyon yoktur.

H_1 : açıklayıcı değişken ve birim etki arasında korelasyon vardır.

Hausman Testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedildiğinden sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir (Tablo 3.4).

Tablo 3.4: Ön Testler

Test İstatistikleri	Katsayılar	P değerleri
ANOVA F	47.18	0.000
Breusch-Pagan-LM	899.47	0.000
Hausman	39.59	0.000

3.6. Ekonometrik Varsayımların Sınanması

Sabit etkiler modelinde modelin etkinliğini engelleyen değişen varyans (heteroskedasite), otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarına rastlanmaktadır. Bu amaçla bu kısımda söz konusu üç test yapılmış ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Değişen Varyans (Heteroskedasite) Testi: Birimlere göre heteroskedasitenin, Değiştirilmiş Wald testi ile sınanması için temel hipotez (Tatoğlu, 2013: 208):

$H_0: \sigma_1^2 = \sigma^2$ (varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir) şeklinde kurulmaktadır.

Bu testin sonucuna göre değişen varyansın olup olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorunu vardır.

Otokorelasyon Testi: Modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığı ise Bahargava, Franzini, Narendranathan'ın (1982), tarafından önerilen Durbin-Watson test istatistiği kullanılmıştır. Temel hipotez (Tatoğlu,2013:213):

$H_0:p=0$ (otokorelasyon yoktur)

alternatif hipotez,

$H_1:p<1$ (otokorelasyon vardır)

Ayrıca otokorelasyon sorunu Baltagi-Wu'nun (1999) Yerel En İyi Değişmez (LBI) Testiyle de araştırılmıştır. Modelin H_0 hipotezi ve alternatifi şöyledir (Tatoğlu, 2013: 211):

$H_0:p=0$ temel hipotez,

$H_{a1}:p>0$ ya da $H_{a2}:p<0$ alternatiflerine karşı test edilmektedir. Tablo 3.5'de gösterildiği gibi hem Bahargava ve diğerleri (1982) Durbin-Watson testi hemde Baltagi-Wu (LBI) testi sonuçları 2 puandan uzak olduğundan otokorelasyonun var olduğunu söyleyebiliriz.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi: Modelde birimler arası korelasyonun (yatay kesit bağımlılığı) varlığı Breushch-Pagan Lagrange Çarpanı ile test edilmiştir. Bu testte, tüm yatay kesit birimlerin kalıntılarına ait korelasyon matrisinin birim matris olduğu hipotezi, bir başka ifade ile birimler arası korelasyonsuzluk temel hipotezi sınanmaktadır. Modelde yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 3.5: Ekonometrik Varsayımların Sınanması

Test İstatistikleri		Katsayılar	P değerleri
Değiştirilmiş Wald Testi	Değişen Varyans	7.0e+07	0.000
Durbin-Watson	Otokorelasyon	0.1875193	-
Baltagi-Wu (LBI)	Otokorelasyon	0.27083468	-
Breushch-Pagan LM Testi	Yatay Kesit Bağımlılığı	490.315	0.000

3.7. Durağanlık (Birim Kök) Testleri

Panel veri setleri aynı zamanda zaman serilerini içerdiğinden temel modeli tahmin etmeden önce zaman serisi analizde olduğu gibi serilerin durağanlığının incelenmesi gerekir. Bu çalışmada modeldeki değişkenlerin durağanlığı (birim kök içerip içermediği) Pesaran (2003) tarafından geliştirilen CADF testi ile test edilmiştir. Bu testin seçilme nedeni yatay kesit bağımlılığının olmasıdır.

Testin hipotezleri şu şekildedir (Tatoğlu, 2012: 223-224):

H_0 : Paneller durağan değildir.

H_1 : Paneller durağandır.

Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 3.6’da sunulmuştur. Buna göre GDP ve FDI serileri düzeyde durağan iken ihracat (EXPORT) birinci farkında durağandır.

Tablo 3.4: Pesaran (2003) CADF Testi

Değişkenler	Düzy		1. Farklar	
	Z[t-bar]	P-Value	Z[t-bar]	P-Value
GDP	-3.097	0.001	-	-
EXPORT	-0.274	0.392	-5.379	0.000
FDI	-3.257	0.001	-	-

3.8. Modelin Tahmini

Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunu olduğundan Prais- Winsten tahmincisi kullanılmıştır.

Tablo 3.7’de sunulan analiz sonuçlarına göre, modelin bir bütün olarak anlamlı (Prob > chi2:0.0169) olduğu görülmektedir. Modelin bağımsız değişkeni olan doğrudan yabancı yatırım (FDI) değişkeni %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. DYY ile ihracat arasında beklenildiği üzere pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. DYY’lerde meydana gelen bir birimlik artış ihracatı 0.089 birim arttırmaktadır.

Kontrol değişkenimiz olan büyüme değişkeni %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Büyümede meydana gelen bir birimlik artış ihracatı 0.013 birim arttırmaktadır.

Tablo 3.5: Prais-Winsten Tahminleri

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	z değerleri	P değerleri
FDI	0.089*	0.460754	(1.94)	0.042
GDP	0.013*	0.058366	(2.23)	0.026
Sabit	-1.20e+09	3.50e+09	(-0.34)	0.732
Gözlem Sayısı	336			
R ²	0.105			
Wald chi2 (2)	8.17			
Prob > chi2	0.0169			

Not:* tahmin edilen katsayılar sırasıyla %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Dünya ekonomisinde DYY'ler II. Dünya savaşı sonrasında yayılmış ve son yıllarda küreselleşmeyle beraber ülkeler için dikkat çeker konuma gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlara olan ilginin artması ekonomistler tarafından birçok teorinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu teoriler incelendiğinde her birinin kendine özgü güçlü ve zayıf yönlerinin olduğu görülmekle beraber DYY'lerin açıklanmasına katkı sağlamışlardır.

Doğrudan yabancı yatırım yapacak şirketler, yatırım yapacakları ülkeyi belirlerken ev sahibi ülkenin politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin şartlarını göz önünde bulundurur. Çünkü ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğü, piyasa büyüme hızı, dış ticarete açıklığı, ekonomik, politik ve sosyal istikrarı, işgücü maliyeti, döviz kuru gibi özellikleri bu ülkeye DYY yapacak şirket için önemlidir.

DYY'lerin sermaye yetersizliğini giderme ve ekonominin üretim kapasitesinin arttırma, yeni teknoloji ve iş bilgisi (know-how) transferi sağlama, işletme bilgisini arttırma, istihdamı arttırma, ödemeler bilançosunu olumlu etkileme, döviz girişi sağlama ve ihracatı arttırma gibi pek çok olumlu etkisinin bulunmasının yanı sıra ekonomi ve kültür üzerinde yabancı denetimini arttırma, yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü sağlama ve yerel ekonomide tekel kurma, işsizliği artırma, ödemeler dengesini olumsuz etkileme, ikili yapıya neden olma gibi pek çok olumsuz etkisi de bulunmaktadır.

DYY'ler; ev sahibi ülkenin üretiminin ve dış ticari ilişkilerin gelişmesine önemli fayda sağlarken ihracatı da özendirir.

Ülkelerin ekonomik büyümeleri açısından ihracat önemli role sahiptir. İhracatın, ekonomik büyüme için önemli role sahip olması, DYY'lerin ev sahibi ülkenin ihracat performansına olan olumlu ya da olumsuz etkisinin teorik ve ampirik olarak analiz edilmesinde önemli olmuştur. DYY'nin ihracat performansına etkisini inceleyen Xuan ve Xing (2006), Bhatt (2013), Popovici (2016), Kızılkaya ve diğerleri (2017), Bozdağlıoğlu ve Özpınar (2011b) çalışmalarında buradaki sonuçlarla benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Çalışmada AB ülkelerinde DYY'lerin ihracat performansına olan etkisi incelenmiştir. 1990-2018 döneminde seçilmiş 12 AB ülkesinin (Kıbrıs, Fransa, Danimarka, Finlandiya, İtalya, Malta, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, Almanya) DYY ve ihracat verileri yıllık olarak dikkate alınmış; bu ilişkiyi ortaya koymak için çalışmada panel veri analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışmada modeldeki değişkenlerin durağanlığı (birim kök içerip içermediği) Pesaran (2003) tarafından geliştirilen CADF testi ile test edilmiştir. Buna göre ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım serileri düzeyde durağan iken ihracat birinci farkında durağandır.

Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunu olduğundan Prais-Winsten tahmincisi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Modelin bağımsız değişkeni olan doğrudan yabancı yatırım değişkeni %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. DYY'lerde meydana gelen bir birimlik artış ihracatı 0.089 birim arttırmaktadır. Yani ülkelere aktarılan doğrudan yabancı yatırımların artırması ihracatın artmasına da katkı sağlamaktadır.

Kontrol değişken olarak büyüme değişkeni kullanılmıştır. Büyüme değişkenine bakıldığında %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve büyümede meydana gelen bir birimlik artış ihracatı 0.013 birim arttırmaktadır. Başka bir ifadeyle ekonomik büyüme arttıkça ülkelerin ihracatında da artış yaşanmaktadır.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre DYY ile ihracat arasında beklenildiği üzere anlamlı, pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik olarak ihracatı arttırmanın yolunun DYY'leri arttırmaktan geçtiği söylenebilir. Yani DYY ihracat performansına olumlu etki yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- ACARAVCI, A. ve OZTURK, I. (2012). Foreign Direct Investment, Export And Economic Growth: Empirical Evidence From New Eu Countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 2: 52-67.
- AGARWAL, J. P., GUBITZ, A. ve NUNNENKAMP, P. (1991). *Foreign direct investment in developing countries: the case of Germany*. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/423/1/025698060.pdf>, (11. 02. 2019).
- ALAGÖZ, M., ERDOĞAN, S. ve TOPALLI, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1):79-89.
- ALTINTAŞ, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 64(2): 2-30.
- ARAS, O. (2012). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı.
- AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ TİCARET RAPORU (2017). <https://docplayer.biz.tr/34268238-Avrupa-birligi-dis-ticaret-raporu.html>, (15. 04. 2019).
- AYDEMİR, O. ve GENÇ, E. (2015). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2(2): 17-41.
- AYTEMİZ, S. (2009). Küreselleşme Koşullarında Dünya Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Genel Bir Bakış. *Toplum ve Demokrasi Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(6-7): 189-202.
- BALCI KARATUTLU, F. (2016). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Ortadoğu-Kuzey Afrika Ülkeleri (Mena) Üzerine Etkileri: Ampirik Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- BALTAGI, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Chichester, England: John Wiley and Sons Ltd. https://himayatullah.weebly.com/uploads/5/3/4/0/53400977/baltagi-econometric-analysis-of-panel-data_himmy.pdf, (11. 02. 2019).
- BAŞARAN, U. (2014). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi (1980-2012)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- BAŞARIR, Y. (2013). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (Türkiye Uygulaması)*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- BAYAR, M. (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- BAYRAKTAR, F. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar. Ankara: GA/03-1-1. https://www.researchgate.net/profile/Tugrul_Gover/publication/301287181_Dogrudan_Yabanci_Yatirimlarin_Uluslararası_Ticarete_Etkileri_Turkiye_Degerlendirilmesi_Effects_of_FDI_on_Trade_The_Case_of_Turkey/links/570f817b08ae38897ba15146/Dogrudan-Yabanci-Yatirimlarin-Uluslararası-Ticarete-Etkileri-Tuerkiye-Degerlendirilmesi-Effects-of-FDI-on-Trade-The-Case-of-Turkey.pdf, (18. 03. 2019).
- BHATT, P. R. (2013). China's Exports And Foreign Direct Investment. *Applied Econometrics and International Development*. 13-2: 187-200. <http://www.usc.es/economet/journals1/aeid/aeid13213.pdf>, (10. 02. 2019).
- BOZDAĞLIOĞLU, E. Y. (2010). *Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- BOZDAĞLIOĞLU, E. Y. ve ÖZPINAR, Ö. (2011a). Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Var Yöntemi İle Tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13(3): 39-63.
- (2011b). Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*. 4(2): 11-28.
- BUCEVSKA, V. (2014). Assessing the Impact of Foreign Direct Investments on Export Performance of Macedonia and Turkey. International Conference On Eurasian Economies.
- CANDEMİR, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*. 9(2): 659-675.
- COŞKUN, Ç. (2015). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yerli Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- ÇEKEN, H. (2002). Avrupa Birliğinde Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri ve Türkiye. 22-37. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s8/makale/c5s8m2.pdf>, (28. 06. 2019).
- ÇETİN, M. ve SEKER, F. (2013). Doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine bir nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8(1): 121-142.
- DELİCE, G. ve BİROL, Y. E. (2011). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret Bilançosu: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 30(2): 1-28.
- DEMİREL, O. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- DİLBAZ ALACAĞAN, N. ve AKARSU, Y. (2017). Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Journal of Life Economics*. 4(1): 25-38.

- DÖNMEZ, A. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- DRITSAKI, M., DRITSAKI, C. ve ADAMOPOULOS, A. (2004). A Causal Relationship Between Trade Foreign Direct Investment And Economic Growth For Greece. *American Journal Of Applied Sciences*. 1 (3): 230-235.
- FİDANGÜL, D. (2014). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- GOLDSTEIN, I. ve RAZIN, A. (2006). An Information-Based Trade Off Between Foreign Direct Investment and Foreign Portfolio Investment. *Journal of International Economics*. 70(1): 271–295.
- GİRİT, İ. (2015). *Avrupa Birliği Gelişimi, Kurumları ve İşleyişi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı. <https://igirit.files.wordpress.com/2015/11/avrupa-birlic49fi-gelic59fimi-kurumlarc4b1-ve-ic59fleyic59fi.pdf>, (02. 06. 2019).
- GOCER, İ., BULUT, S. ve DAM, M. M. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*. 3(2): 21-40.
- GÖRGÜLÜ, M. E. (2012). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Büyümelerine Etkileri: Panel Veri Analizi*. (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- GÖVER, Z. T. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi. *Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi*. (40): 1-127.
- GÖZ, D. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye*. (Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- HAYTA, D. G. (2011). *Türkiye İmalat Sanayinde Doğrudan Yabancı Yatırım-Dış Tüccaret İlişkisi: Tamamlayıcı Mı? İkame Mi?*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KAYA, V. ve YILMAZ, Ö. (2006). Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri. *İktisat İşletme ve Finans*. 21(247): 62-78.
- KARAGÖZ, M. ve KARAGÖZ, K. (2006). Türk Ekonomisinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(1): 117-126.
- KARLUK, S. R. (2009). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- KILIÇ GÖRMEZÖZ, K. (2007). *Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E. ve AY, A. (2017). Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Üzerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dışa Açıklığın Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Panel Veri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 18(1): 63-78.
- KOÇ, A., KAZAR, A. ve DEMİREL KAZAR, G. (2009). Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Birliğe Üyeliğin Etkileri: Ampirik Bir Çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18(1): 261-278.
- KOÇTÜRK, O. M. ve EKER, M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 18(1): 35-42.
- KURTARAN, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(2): 367-382.
- LOEWENDAHL, H. ve ERTUGAL LOEWENDAHL, E. (2001). Turkey's Performance In Attracting Foreign Direct Investment Implications Of Eu Enlargement. *European Network Of Economic Policy Research*. (8): 1-40.

- MARKUSEN, J. R. (1995). The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade. *The Journal of Economic Perspectives*. 9(2): 169-189.
- MITIC,B. VE IVIĆ,M. (2016). The Impact Of Foreign Direct Investment On Export Performance: Case Of European Transition Economies. *Independent Journal Of Management and Production*. 7(3): 771-785.
- ÖZGÜR, M. T. (2014). *Doğrudan Yabancı Yatırım-İktisadi Büyüme İlişkisinde Teknoloji Kanalı: Türkiye Örneği (1988-2012)*. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.
- ÖZTÜRK, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. (7): 110-128.
- PACHECO-LÓPEZ, P. (2005). Foreign Direct Investment, Exports and Imports in Mexico. *World Economy*. 28 (8): 1-24. <https://www.kent.ac.uk/economics/documents/research/papers/2004/0404.pdf>, (10. 02. 2019)
- PAZARLIOĞLU, M. V. ve KİREN GÜRLER, Ö. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı. *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*. 44(508): 35-43.
- PEKTAŞ, N. (2016). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bankacılık Sektörünün Verimliliğine Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- PHAM, T. H. H. ve TRAN, T. A. D. (2009). Panel Causal Relationship Between FDI and Exports. Evidence From A Sector Level Analysis Of Vietnam.- [http://www.akes.or.kr/eng/papers\(2009\)/hanh.pdf](http://www.akes.or.kr/eng/papers(2009)/hanh.pdf), (12. 02. 2019).
- POLAT, B. (2018). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Yatırım Ortamı İyileştirme Çalışmalarının Etkinliği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Programı.

- POPOVICI, O. C. (2018). The Impact Of Fdi On Eu Export Performance In Manufacturing and Services. A Dynamic Panel Data Approach. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 21(1): 108-123.
- PROTSENKO, A. (2003). *Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries*. Unpublished Dissertation. University of Munich. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.1092&rep=rep1&type=pdf>, (15. 02. 2019).
- RĂDULESCU, M. ve ŞERBĂNESCU, L. (2012). The Impact of FDI's on Exports, and Export Competitiveness in Central and Eastern European Countries. *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*. (8): 1-37.
- SAMU, S. H., DERUS, A. M., OOİ, A. ve GHAZALİ, M. F. (2008), Causal Links Between Foreign Direct Investment and Export: Evidence from Malaysia. *International Journal of Business and Management*. 3(12): 177-183.
- SEYİDOĞLU, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- ŞEKER, A. ve ŞİMDİ, H. (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. V. *Anadolu International Conference in Economics* (ss. 1-16), Düzenleyen Yalova Üniversitesi Merkez Yerleşkesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü. Eskişehir, (11-13. 05. 2017).
- TATOĞLU, F. Y. (2012). *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- (2013). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- TERAZİ, E. (2011). *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı.
- TERZİ, H. ve PATA, U. K. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Deneyimi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. (18): 167-184.

- TEKÇE, E. (2013). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişkinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı.
- T.C. BAŞBAKANLIK TÜRKİYE YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI (ISPAT) (2018). <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/publications/Documents/ULUSLARARASI-DOGRUDAN-YATIRIMLAR.pdf>, (14. 02. 2019).
- T.C. RESMİ GAZETE. (2003). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030617.htm#1>, (05. 01. 2019)
- THE WORLD BANK. (2019). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/indicator/BN.KLT.DINV.CD/1ff4a498/Popular-Indicators#>, (10. 06. 2019).
- ULUSLARARASI YATIRIMCILAR DERNEĞİ (YASED). (2019). *World Investment Report*. United Nations Conference On Trade And Development. https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/wir2019_en.pdf, (18. 06. 2019).
- UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT (UNCTAD). (1998). *World Investment Report 1998 Trends and Determinants*. https://unctad.org/en/Docs/wir1998_en.pdf , (07. 02. 2019).
- (2019). *World Investment Report: Special Economic Zones*. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf, (11. 06. 2019).
- (2019). *Data Center*. <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>, (01.07. 2019).
- ÜNSAL, E. (2007). *Mikro iktisat*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- XUAN, N. T. ve XING, Y. (2008). Foreign Direct Investment and Exports The Experiences Of Vietnam. *Economics Of Transition*. 16(2): 183-197.
- VERNON, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *The Quarterly Journal of Economics*. 80(2): 190-207.

- YAPRAKLI, H. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- YILMAZ, M. (2008). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- YÜCE AKINCI, G., AKINCI, M. ve YILMAZ, Ö. (2013). İktisadi Küreselleşme ve Finansal Özgürlükler Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 5(9):80-99.
- YÜKSEL, Ö. (1999). *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*. Ankara: Gazi Büro Kitapevi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Özge Fatma YURT

Doğum Yılı ve Yeri: 1992 / TOKAT

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: 2017/ Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE İktisat

Anabilim Dalı

Yabancı Dil: İngilizce

İletişim

E Posta Adresi: ozge_yurt1992@hotmail.com